

Repkény

9. (repkény)

A régi lépcsőház udvarra néző falát borította be teljesen és gyönyörűen, nem győztük csodálni. A házban rebesgették, hogy a levélfelső alatti kis zöld egerek garmadája rohángál föl-le a kúszó gyökérszárakon. Bárhogy kutattunk utánuk, és Tancos e téren is kitétt magáért, nem sikerült megpillantanunk, nemhogy megkaparintanunk egyetlen példányt se közülük. De azért nem mondtunk le róluk végleg, későbbre toltuk a végső, nagy hajsza időpontját. Tancost az udvari résekben tanyázó hangyaközösségek élete, engem pedig, a Holt-Duna-ág partján elfogott teknős köznapi viselkedése, táplálkozása és az aljnövényzetben folytatott portyázásainak nyomon követése teljeséggel és tartósan lefoglalt.

Az udvar túlsó szegletében, a viceházmesteri lakóhelyiséghez vezető folyosó, valamint a pincelejáratra, illetve a cselédlépcsőre nyíló bolthajtás lábánál álldogált egy 125-ös Csepel motorkerékpár, általában szétszedett állapotban. Szerelése folyamatosan zajlott, minden látható eredmény nélkül. Egyszer ugyan sor került udvari beindítására, ami egyenlő volt azzal, hogy a berúgókart többször, heves taposó mozdulattal volt szükséges illetni, és ezzel egyidejűleg fokozatosan ráadni a gázt. Mindezt a motor fiatal tulajdonosának édesatyja, egyben házmesterünk, Markovics bácsi, a Ganz-Mávag gyár tehergépkocsi-vezetője végezte el, de óvatlanul, mert a berúgókar egyszerűen visszarágott és pereme felhasította az öreg lábikráját. Mehetett a Balesetibe. Ezzel aztán a motor sorsa megpecsételődött, ismét szétszedték darabokra.

Sajna, csak félszemmel voltunk tanúi mindennek, mert a hangyák, illetve a teknős életének beható tanulmányozása maradt a fősodor.

Igazságot szerint szemünkben a 125-ös Csepel nem is számított motornak. A keresztutca egyik háza előtt ugyanis évekig állt egy 750-es, oldalkocsi Zündapp és egy Indián szólómotor. Nahát azok, azok voltak a motorkerékpárok! Ebben a tekintetben zsinórmértékeink. Egy vacak Csepeltől nem hatódtunk meg, pláne, hogy nem is ment.

Később aztán, mert ez a bukfenc az egészben, az egész banda, vagyis összes barátunk nem győzte felemlgetni, magasztalni, hogy milyen isteniek voltak a Csepel kerékpárok és motorok! Az volt ám az idő, amikor léteztek, még gyártották őket a Rákosi-művek szakmunkásai! Akik, mellesleg, még Weiss Manfréd gyárában tanulták ki a szakmát!

És igaz, vágattunk mi a Csepel biciklin, mint a fene, először még váz alatt taposva a pedált. Bizony ám!

Kár, hogy erről az egészszről nem maradt se film, se fotó, emlékeztünknek kellene mindezt megőrizni, gondolja Tancos a hajnali órán, hanyatt fekvé az ágyon. És nagyon várja már az „Elbocsátó szép üzenet”-et. Milyen nagyon szép cím ez, gondolom én. Mégiscsak zseniális, aki ilyen címet tud adni egy versnek. Az a szegény Ady, akit manapság értelmiségi körben lenézni vagy utálni szokás. Egyébként ugyanúgy, mint a maga idejében. Annak idején. A kornak voltak ugyan bámult, istenített, irigyelt figurái, de

Ady nem tartozott közéjük, gondolja Tancos. Igaza volt Krúdynak, kis úr volt ő, de úr. Egyébként pedig, elátkozott zseni. Azt meg kell hagyni.

Nehezen telt az éjjel megint. A Lakatosok mind benn voltak, éjjel csak az asszony. Tilos ugyan, de benn maradt. Ott aludt. Horkoltak, köhögtek, fíngottak, hörögtek, pusmogtak, villanyt gyújtottak, feldöntöttek egy széket, levertek egy tálat, megszólalt a mobiltelefon, hosszan beszéltek valakivel.

Tancos zsebrádiója se állt a helyzet csúcsán, alig akart megszólalni, recsegett, elhallgatott, torzított, brekegett, egyszóval mindent végigcsinált, amit nem várunk el tőle. Viszont semmit se teljesített abból, amiért világra jött. Mégis, mire elszundított, bekapcsolva maradt a rádió. Fülében pedig, a hallgató. Zűrzavaros álmából az 56-os orosz tankok csörömpölő felvonulására emlékezett vissza, és vitájára Rívó Ede hajdani iskolaigazgatóval, aki nem engedte, hogy színdarabjának egyik szerepében fellépjen.

Ez a dramolett, máig emlékszem rá, egy újpesti proletár felívelő karrierjéről szólt, és a Tanácsköztársaság idején játszódtott. Telis-tele zsúfolta a szöveget a finánctóke és a klérus képviselőinek címzett nagyhangú odamondogatással, olyanformán, ahogy azt a helyi pártsejt ideológiai továbbképzésén hallotta és megtanulta.

Átkozottul untuk az előadást, pedig egyetlen felvonás volt mindössze, csak akkor villanyozódtunk fel kissé, amikor a címszerepet játszó nyolcadikos fiú, Kertész Dodi a nyílt színen ugráltában kétszer pofára esett, és a függöny húzására odaállított Kakelevits Jócó ájultan rogyott össze hőségétől és levegőtleniségtől sújtottan.

Utána még jó páran elájultak, többek közt Tancos is. Rívó igazgató zöld arccal, üveges szemmel meredt az infernális látványra, művének látványos összeomlására. Úgy hírlett, az előadás után Dodit, mint – szerinte – a lavina elindítóját, saját kezűleg felpofozta. De ez, ismerve Kertész Dodi vadállati természetét, teljességgel hihetetlennek hangzott.

Ő volt az, aki később a közismerten szadista hajlamú földrajztanárt, miután a szertárba terelve meg óhajtotta őt fegyelmezni egy méterrúd segítségével, kapásból úgy tükön rúgta, hogy szerencsétlent a mentők vitték el.

Dodi ilyenformán a kirúgás küszöbére lépett, amit Rívó igazgató elsősorban szorgalmazott, de az áldozattá avanzsált tanár azt üzenté betegágyáról az iskolai vezetőnek – úgy sejtettük, nem kis szülői nyomás hatására –, hogy jogos önvédelem volt, ami történt, utólag beismeri hibáját, és arra kéri a tantestületet, ne alkalmazza-nak retorziót Dodival szemben. Így viszont valóságos diadalt aratott.

A földrajztanárt nem láttuk többé Alma Máterünk falai között. Valószínűleg elbujdosott szegyenében, vagy a rendőrség kötelékébe lépett, ahol tudnak mit kezdeni ezzel a típusal.

A többi tanár se csinált nagy ügyet a testi fenyegetésből, csak jóval utánunk tiltották ki az oktatás eszköztárából a kokikat és nyakleveleseket, de ez se lendített lényegesen az adott esetben elmérgesedő tanár-diák ügyön.

– Ha nem engem ütöttek – mondta Rezek –, alkalmasint indokoltak is tarthattam a dolgot, vagy egyszerűen hidegen hagyott. Ha engem ütöttek, akkor persze irtó pipa tudtam lenni. Bosszút forraltam, meg minden. Megőrijtett az égbe kiáltó igazságtalanság! De két óra múlva általában megfeledeztem az egészről. Ahogy nehéz volt ilyen ügyben valakivel is szolidaritást vállalni, éppoly kevésbé tudta bemesélni magának az ember, ráadásul hosszú időn át, hogy teljesen indokolatlanul kapott fülest. Mert az, hogy főbenjáró bűn megütni valakit, az eszünkbe se jutott. Tapasztalataink szerint az élet nem is állt egyébből, mint valóságos és burkolt, ma úgy mondják, virtuális pofonok elszenvedéséből. Ki gondolta, hogy ezt a nyilvánvaló tényt egyszerűen el lehet hazudni?

– Van rosszabb, mint a verés, persze nem egy vadállati lény dühöngésére gondolok. Az úgynevezett lelki terror például sokkal rosszabb, pedig a hajad szála sem görbül meg tőle. Rosszabb, ha úgy gázolnak a becsületedbe, hogy azonos szinten nincs mód megvédeni magad. Rosszabb, ha emberszámba se vesznek, levegőnek néznek, a szemedbe röhögnek.

Táncos itt szünetet tartott, de csak azért, hogy még egyszer átgondolja azt, amit mondott. Nem kedvelte ugyanis ő sem a durva, erőszakos embereket. De a hízelgő, nyájas és nyálás árulókat, karrieristákat még kevésbé. Mégis, az utóbbiak társasága távolról sem olyan idegborzoló, mint a messze búzló, nyers erőszaké, holott ugyanolyan ártalmas és döglétes. A kultúra máza legalább ideig-óráig fogyaszthatóvá, piacképessé teszi a legocsmányabb bűnököt is. De a nyers erőszak bárdolatlan testisége elriasztó hatású. A civil gyűlöletet és pusztító erőt is milligrammonként kell adagolni, mint a kigyómérget. És nem árt gondosan jóindulatba csomagolni!

Rezek és Táncos általában egy követ fújtak, bár csak kevés dologban értettek egyet. De ha dumálni kellett, ők aztán képesek voltak spirálisan fölfelé hajtani egymást, egész az önkívületig. Megvolt hozzá a technikájuk.

Nincs ember, aki náluk különb légvárat tudna építeni s egyidejűleg lebontani. Olyanféle szellemi alkotás ez, mint Tinguely önmegsemmisítő gépe volt, igazi dekonstrukció.

Ugyanezzel a leleményességgel kellene visszatalálnom újra és újra a 68–69–70-es évhez, évekhez, lecsupaszítani róluk az utána történeteket. Egy pontig problémátlanul előhívható minden, de aztán egyre homályosabb lesz, ahelyett, hogy élesedne. Nem értem, miért van így? Akár a közelit, akár a távolit igyekszem megragadni, a kép óhatatlanul masszaserűvé válik a nagyítóüveg alatt, a formák kontúrjai feloldódnak, a kontrasztok eltompulnak.

Mint az iszap, vagy vizes homok csúszik ki markomból az időbeli, egykori történések láncolata, amely talán mindig is csak az én agyamban létezett úgy, és abban a formában, amit múltamnak tekintek. Valójában bármit láttam, tapasztaltam, nem is lehetett más, mint a rész része, a gomolygó teljesség vékony szelete villanásnyi fénytörésben.

– Milyen jellemző az életre! – mondjuk valami semmiségre, amit igenis lényegesnek és szívhez szólónak tartunk. De vajon csakugyan így van-e? Lehet-e bármi jellemzőt mondani egy ezer színben villódzó, milliárdnézetű konglomerátumra? Ugyanakkor mégis.

– Egy nemzedék közös élménye volt – mondjuk néha azzal a meggyőződéssel, hogy nem járunk messze az

igazságtól. De honnan vesszük, hogy csakugyan az volt? Lehet-e olyan tapasztalatunk, hogy megismertük egy nemzedék titkos, belső életét? Aligha.

Nem tudom, mi jár mások fejében, sőt gyakran azt sem tudom, ami az enyémben jár, mégis megvagyok, gondolja Táncos, mert rá sem hederít betegársai panaszára. Csak magával törődik, egyedül önmagával, mint még soha. Panaszra mindnyájunknak van oka, gondolja, és ráadásul mindenki a maga panaszát tekinti a legindokoltabbnak. Holott nem az számít, indokolt vagy sem, hanem, hogy nem tudja magában tartani. Meg akar könnyebbülni, bármi áron. Ezért rá se kell hederíteni, gondolja Táncos, nincs irgalom.

– De ebben az átkozott rádióban se találok örömet – és a nyitott ablakon át elnézett messze Táncos, Budakeszi felé, ahol nemrég halt meg egy jó barátja hasnyálmirigyrákban, ami kérlelhetetlen következetességgel zabálja fel az embert, jót, gonoszt egyaránt.

És milyen a véletlen, a rádióban egy versblokkra került sor, éppen tőle, két – már nem éppen fiatal – színész „tolmácsolásában”. A harmadik vers után Táncos lekattintotta a rádiót. Na hiszen, gondolta, ennyire azért nem kell őt megtisztelni! Uramisten! Micsoda ripacsok, versgyilkosok! Akkor inkább halj meg szótlanul! Épelmező ember nem kér az efféle dicsőségből. Hogy merő tiszteletből, sőt szeretetből leblattolják. Ketten is! Legalább az egyiküknek szívügye lehetett volna. De nem. Nem és nem.

Erről mindjárt egy másik jutott az eszébe, szintén költő és szintén barát és szintén meghalt már, a tetejében ugyanabban a betegségben, ami Táncost is utolérte immár. Nincs menekvés. Nincs irgalom, gondolta Táncos.

Azaz, van talán. Talán van.

A legkínosabbra emlékezett most, arra, amikor már az operációt követően meglátogatta őt, sétáltak a néptelen folyosón, ő pizsamásan, köntösben, Táncos utcai ruhában. Már ősz volt. Hűvös. Hosszúra nyúltak a csöndek két mondat között. Már nem ugyanazzal az emberrel beszéltek, mint múlt héten, gondolta Táncos.

De hozzátartozik az igazsághoz, hogy később visszataláltak a régi mederbe, aztán meg oda lett minden.

Ajajaj, gondolta Táncos.

Amikor legutóbb az egyik megbízható antikváriusánál járt, két könyvet íratott fel a keresőlistára: Igali Svetozártól a Budapesttől Belgrádig velocipéden, és Damaszkín Arzéntól A maszái fennsíkon című ritkaságokat, amelyek kizárólag extrém nevű szerzőikkel hívták fel magukra a figyelmet. Most, a kórházi ágyon ülve, Táncos készüléssel belátta, hogy kár egy lépést tenni ezekért a művekért, nemhogy pénzt adni érte, és utána órákig helyet keresni a zsúfolt polcokon, ahová legfeljebb csak fogszikorgatva és darabonként lehet majd őket beszorítani. Amikor azonban, szíve dobbanását követve, Feri antikváriussal e műveket felíratta, a vágy volt evidens, nem ez a lemondó rezignáció.

És amikor Ági belépett Táncos életébe, akkor az addigi nagy összevisszaság hirtelen elrendeződött, vagyis hát, ideig-óráig elrendeződött. Mert a látszat roppant csalóka, gondolta Táncos, akár csak a maszái fennsík. Azt hiszed, lenn vagy, holott fenn vagy.

De eredetileg a régi ház udvaráról kezdtem beszélni. Egy régi nyárról, nyarakról. Mániákról és vegetációról, gyermekkori énünk alapvető benyomásairól. Zárt világunk határtalan szabadságáról. Mert valahogy úgy volt az. És aztán elszakadt mindnyájunktól az időben.

– Emlékszel – kérdezte Tánco – azokra a bekötött Camera évfolyamokra, amelyeket oly tüzetesen tanulmányoztunk annak idején a cég fotós-könyvtárban? Még haza is cipeltem egy-kettőt nagy buzgalmamban, azzal a szándékkal, hogy megtartom örökbe. De aztán valahogy mégsem bírtam ki, mégiscsak visszavitettem. Azt mondtam magamnak, hogy „más is láthassa”! Na persze, de ki más? A javarészt tökfeket úgy sem érdekelte az egész. Utólag bántam, hogy visszavitettem.

– Én is ott, azokban a Camera számokban láttam először Stieglitz fotót, de Arnold Newmannt, Richard Avedont, Lisette Modelt vagy Diana Arbust is, Silverthornet és Walker Evanst szintén.

– Silverthorne, a hullász! Elképesztő, kedvenceim egyike. William Klein és Leonard Freed mellett.

– Arnold Newmanntól aztán láttam egy eredeti kollekciót Pozsonyban, a Pálffy-palota kiállítótermében, mikor Janóval kinn jártunk. Szerencsénk volt. De ott is csak ketten tolongtunk a termekben. El is ment a kedvem. Pedig volt mit nézni. Láttam szegény magunkat, két budapesti csóringert, ahogy tátott szájjal nézzük a világnagyságokat. A tengerentúli ászokat, Newmann tálalásában. Pozsonyban! A Pálffyak városi rezidenciáján! Csaknem felfordult a gyomrom, pedig nem vagyok finnyás, és hamar vigasztalódom. Mint akkor. Kijövet egy jó antikvárhoz botlottunk, ahol fillérekért csodákat vettem, többek közt egy prima állapotban lévő Otto Weinigert. A Monarchia legrondább, legkülöncebb filozófusát. Mindjárt helyben voltam, elrendeződtek a dolgok: Newmann, Budapest, Bécs, Pozsony. Minden. Csak egy kis kitarítás, türelem kellett hozzá.

– Arról meg híres vagy! – vert hátba Tánco, de nem rám nézett, hanem valahova előre. És mintha fásztotta volna őt ez a diskurzus. Nem is érdekelte igazán, mi történt, mi nem történt. Nem is értem, miért hozta szóba a fotós sztárokat, meg a Camerát. A szakma merkantil része sose érdekelte Tánco. Nem fűlt hozzá a foga, hogy a szó szoros értelmében hivatásos legyen. A peremen szeretett volna megélni, lehetőleg jól. De ez nem megy hosszú távon, és ezt ő nagyon jól tudta. Hogy eszményeit és példaképeit a félig amatőr, a művészetet passzióból, vagy tisztán szellemi igényből gyakorlók táborából vette, az a profizmusra felesküdő világban egyre anakronisztikusabban hatott, mintha futva tenné meg a távot, mert lemaradt egy járműről.

Nem állta, ha ez valahogy szóba jött. Az sem kizárt, hogy személyes sértésnek vette. Mert tény, hogy sosem kapott érdeme szerinti hivatalos elismerést, de ő meg úgy tett, mintha ez egy cseppet se érdekelné. Ma már tudom, milyen csalóka látszat ez. És mennyire önáltatás, élethazugság. Forgács papa több ízben megmondta neki:

– Az a te bajod, Tánco, hogy jobb ízlésed van, mint amilyen te magad vagy. Nagy baj, mert csak az elvárásaidban működik. Csak fejben, kézben nem egészen. Érted!? Így nehezen fogsz boldogulni, kisapám, ezt előre megmondom neked. És elhíheted. Sokkal nagyobb ambíciót várnék tőled fiam, sokkal nagyobbat.

Tánco erre morgott valamit. Akkor még elment, mert ha jól emlékszem, úgy tizenhat-tizenhét évesek lehetünk. Tehát még bőven volt mit behozni, amit ma már lehetetlen. Például, hogy mennyire bírta Tánco Diana Arbus dolgait, amiről azóta hallani se akar. Ahányszor csak bekukkantottam a szobájukba vendégképpen, Tánco

kezében mindig az Arbus számot láttam. Ott ültünk aztán hármásban, Raki Rushit ittunk és néztük a képeket, hallgattuk a zenét. Rezek három első osztályú hanglemert vett fel ócska Calypso magnójára: a Chicken Shack egyest, Cannonballtól a Seventy four miles away-t, és John Mayalltól a Turning point-ot. Diana Arbus extrém „modelljeihez” nem is passzolhatott volna jobb zene, mint épp ezek, amiket rendületlenül, huszadszor is képesek voltunk végighallgatni. Semmi csömör. Pedig a szalag már többször elszakadt, összevissza volt ragasztgatva. A magnófejet pedig gyakran be kellett állítani. Az ablak alatti megállóba olykor befutott a gödöllői hév, és a leszállók jó része gyorsan beugrott a szomszédos „talpasba” egy laza kortyintásra. Az ív lezárult, és időnként tudatára ébredtünk arany életünknek. De aztán sietősen megkaptuk a soron következő orrbavágást.

Így ment ez éveken át. Attól tartottunk: már mindörökre.

Tánco rámeredt az ágyon fekvő Baloghra:

– Mit mondtál?

– Mit! Azt mondtam: mongol vodka. Talán nem tudod, mi az? Nem is hallottad annak idején? Nem ittál belőle?

– Na ne viccelj Balogh-kém! De mennyire hogy ittam! Kék címkéje volt arany felirattal.

– Ezüsttel.

Szünet. Tánco vállat vont.

– Különböznél jó vodka volt. Sőt, prima. Sokat legördítetünk az idő tájt. Csak azon csodálkozom, hogy te ismered. Ezek szerint kapható volt Bivalybasznádon is.

– Az öregapád bivalybasznádi, te süket Mózes!

– Moyzes!

– Az mindegy! – Balogh elfordult, úgy mondta. – Az apád faszát!

Tánco röhögött. Nem bírja a gyűrődést a szerencsétlen, gondolta derűsen, pedig bírtani kell!

Hát igen, ő bírta, ez kétségtelen. Mindnyájunknál jobban, ha ez jelent valamit.

De így a hajnali várakozásban ő se állt a helyzet magaslátán.

– Korán van, hajaj, még nagyon korán van. Meddig fognak ezek kakecolni velem? – és a Szőke ciklonból Gordon, a szabadulás előtt álló fegyenc jutott az eszébe. De most, kivételesen nem találta humorosnak a jelenetet.

Sorbaállt, és ivott egy viszonylag jó kávé az Osztály „bögrecsárdájában”. Filléres felárral. Jó lenne egy kicsit megmozgatni magam, gondolta aztán, és lement a parkba. De hűvösnek találta az időt. A kapumélyedésben két nő szívta a cigarettát, standard jelenségek. Pizskafa lábak, viseltes arcoskák. Fürdőköpenyben sem palástolható puffadt has, kitágult gyomor. Szegények, távolra sodródtak eredendő női mivoltuktól, testük mámorító varázsa elillant.

Az emberi lény nyomorult, nem a férfi vagy a nő, gondolta Tánco, és ezt a közhelyet ismételtette, míg viszatért.

Tartott tőle, hogy látogatói lesznek délelőtt, beszélgetni kell, és neki momentán nincs kedve beszélgetni. Már napok óta. Megcsappant az érdeklődése, mióta benn van, üressé és közönyössé vált. Akik igazán fontosak voltak számára, azok mind meghaltak már, s aki még életben van közülük, azoknál nemigen lel vigasztalásra. Megvan a maguk baja. Már csak barátai vannak, mint én, azok is gyéren. Lehet velük beszélni, emlékezni, sakkozni, kár-

tyázni, viccelődni, heccelődni, poharazni, de mindnyájan tudjuk, ez már nem az igazi. Senki se ad bele apait-anyait, lassan már egymásnak se hiszünk. Félünk, hogy maradék illúzióink is szertefoszlik.

– Nem kell az illúzió! – mondta mindig Janó. De mi kell? Mert valami csak kell, hogy eljussunk holnapig.

Mondjuk: szeretet. Az jó. Jó lenne. Mindig jó volt, kivált, míg csak kis része volt a kiszolgáltatottság. De most? Alig-alig több mint kiszolgáltatottság. Istent kell szeretni, mondja Táncos, esetében adekvát a kiszolgáltatottság, mert az maga a szeretet.

Nem tudom. Sokkal földhözragadtabb vagyok, semmint hogy absztrakciókkal hadakozzam. Miért tenném? Elég nekem, amit mindenképpen tapasztalok. Hogy mostanra kezd kihunyni belőlünk az életöröm. Ettől féltem a legjobban, és tessék! Milyen kár érte, hiszen évtizedeken át voltaképpen ez volt egyedüli vagyunkánk. Elvehetetlen, és alapjában véve érthetetlen valami. Mert kétlem, hogy például egy francia könnyedén megérthette volna, mi tartotta bennünk a lelket azokban az időkben. De nem is nekik való az ilyesmi.

Amíg a műtét előtti vizsgálatok zajlottak, majdnem naponta találkoztunk Táncossal. Persze egyáltalán nem avatott be. De mivel a böjt kezdetén jártunk, azon merengett, hogy épp harminc éve tartottuk az első nagy rongyosbálunkat a Szilfa utcai helyen. Akkor léptünk át farsangból a böjtbe, de ez cseppet se zavart bennünket. Most is előttem van az az óvodabelső, a nagy terem feldíszítve, ahol aztán táncolni lehetett, és a hangcentrum az alacsony színpadon. A ruhatári rész, ahol délután már az esti koszt összeállításának, elkészítésének hadművelete zajlott. Bődönökben állt a legfinomabb pecsenyészir, aztán sültoldas zsírjában, vajdillingban a friss töpörtyű, harapástól szétreccsenő szalonna pörcc, érett disznósajt, fokhagymás kolbászok, paprikás csabai szalámik, veres- és lilahagymahalmok. Keverték a lányok az illatos kőrözöttet hagymával, köménymaggal és egy kis capribogyóval, sörrel. Sonkás, téliszalámis, szardíniás és kaviáros szendvicsek, svéd gombák, hússaláták kelletek magukat, és temérdek savanyúság a tizliteres üvegekben. Vizes- és csemegeuborka, alma- és Stefánia-paprika, savanyú karfiol és dinnye, gyöngyhagymák ecetben, cseresznye- és macskapöcse paprikák, hordós savanyú káposzta, köményes káposztasaláta, cékla, sült paprika ecetben és olajban. Legvégül a finom, érett sajtok hasáb., illetve korongszámra. Még nem járták a fogyókúrás idők.

Aztán a bor is megérkezett húszliteres kannákban, vörös és fehér, száraz borok, egyenest a termelő pincéjéből. Külön hozták már a sört és a pálinkaféléket rekeszekben. Sok-sok rekeszben. A végére hagytam, pedig szinte a legmámorítóbb illat- és látványélményszámba ment a friss kenyércipók és veznik hadrendje, ezek a mosolygó pirosbarna és sötétzöke, hasas, ropogós héjú szépségek. Amiknek láttán az ember szájában összefut a nyál, és aminek folyamatos élvezetét nagyon nehéz megszakítani.

– Istenem, de szép volt – mondta elérzékenyülten Táncos, aztán sietve hozzáfűzte –, engem persze akkor hidegen hagyott. Inkább ittam és cigiztem, hiszen tudod. De jó volt nézni azt a sok gyönyörűséget, ha enni csak immel-ámmal sikerült is. Nagyon értette a dolgát a Bálanya, még a Morzsa Bálon is nagykanalat forgattunk.

– És a világ legjobb zenéire roptuk egész éjszaka! Nem igaz?

– Szent igaz, öregem!

– Mert Perlaky csak egy van. És éppen olyan – ahogy Kőniger mondta valaki másra –, mint Benjamino Gigli: Van, volt és lesz!

– Úgy van!!

– Na, szépen vagyunk.

– Szépen.

Mi tagadás, könny szökött a szemünkbe, nem is igen tudom, mitől. Az egésztől, valószínűleg. Vagy olyan apróságtól, ami már nem is tudatosul, de hasonlít a már végzett oxfordi diákok nyakkendőviseletéhez, amiről csalhatatlanul felismerik egymást.

De nem jó elérzékenyülni, mert az csak egy rossz idegállapot jele. Másrészt gyorsítva öregíti az amúgy is öregedőt. Ám nehéz védekezni ellene, mert alattomos, furakodó, elnyomó.

És olykor, vagy csaknem mindig vigasztaló, jóleső. Felér a legjobb szívmasszázzsal.

Dante ugyan a Paolót és Francescát, a boldogtalan szerelmeseket, a pokolbéli találkozás örvén egészen más tapasztalatról beszélteti. De számomra fontosabbá vált egy személyes élmény, amikor Simonffy Andris eredeti nyelvi szépségében idézte meg a Divina vonatkozó tercínait szigeti táborhelyén.

És ettől akár újra el lehet érzékenyülni, bár továbbra sem ajánlatos.

A Krisztus becenévre hallgató Perlaky, egy budapesti textilgyár igazgató főorvosa a hatvanas, hetvenes, sőt még a nyolcvanas évek legeredetibb figuráinak egyike, jó barátunk, bátyánk, sok tekintetben mentorunk és példaképünk volt és maradt. A következő évtizedben aztán magas közegészségügyi funkciót töltött be a fővárosban. De a maga idején a kevés, önálló lakással bíró egyetemista közül is kivált népszerűségével, és valóban közszeretnek örvendett. Nemcsak a lányok futottak utána, de az események jó része is körülötte forgott, valóságos kulturális információforrásként üzemelt. Nem tudok nála szakavatottabb ismerőjét az úgynevezett könnyűzenének. A honi rádió és a gyerekcipőben járó televízió különben olyan félve közeledett ehhez a témához, hogy nem volt gigászi feladat lefőzni őket. Petrigalla a komolyzenei élvezetek terén, Krisztus jazzben és rock and rollban kenterbe vert mindenkit. Minden toplistas felvételt (sőt, annál jóval többet) begyűjtött, nem is tudom, talán a harmincas-negyvenes évektől napjainkig. Ez, a korabeli hangtechnikát és a voltaképpen nem engedélyezett lemezbehozatalt tekintetbe véve, már valóban gigászi tettnek minősül. Még akkor is, ha azóta öntelt ifjoncok megpróbálták Krisztus érdemeit és elsőségét elvitatni. Az ilyesmi persze nem megy egykönnyen.

A várost úgy ismerem, ahogy kapcsolataim lehetővé tették. Sokszor beszélgettünk arról, hogy kinek jutott volna eszébe a Józsefvárosból, hogy az Attila út és a Vérmező körül kóboroljon, ha épp nem oda udvarol, mint Táncos. Szakasztott ugyanígy vagyok ezzel, nekem Óbudát és Zuglót sikerült, legalábbis részben, hasonló okból megismernem, pedig eredetileg én se nagyon kíváncsoztam el közvetlen környezetemből.

Voltak olyan barátaink – mint például Papp Miki –, kik már a legelső alkalommal hajlandók voltak ajtóig kísérsni az éppen kiszemelt lányt, még a legnagyobb önfeláldozás árán is. Aki a hatvanas-hetvenes forduló éjszakai közlekedésébe egy kicsit is belekóstolt, nyilván tisztelettel

adózik lélekben az efféle lovagiasságnak. Miki néhány ízben csak kora reggelre vetődött haza gálánsnak remélt, ám mindannyiszor meddőnek bizonyuló kalandjából. Valami irtóztató külvárosból, és kialvatlanul, holtfáradtan. Nagyon kell vigyázni, azt mondom.

Ágasak-bogasak az avantgarde útjai. Mi csak tudjuk. Amikor minden KISZ-titkár abban a meggyőződésben élt, hogy Ő tapossa előttünk az utat, s ezért neki több kedvezmény, kalória, pénz és szeretet jár, mi pontosan tudtuk, hogy csak a szája jár. Hogy egy kis képzavart is behozzak: maga felé hajlott a szája. Ha ennyivel beérik, abban még ki is egyeztünk volna, de nem érték be. Hatalmaszkodtak, Lenyomtak, eláztattak, hírbe hoztak, kipellengéreztek, kiközösítettek, kirúgattak, vagy minimum folytonosan molesztáltak másokat, olyan egyeseket, akiknek véleménye, magatartása, világnézete nem smakkolt nekik. Vagy csak, mert szimplán irigykedtek rájuk.

Táncos azokra az ismerős lányokra gondolt, akik megféleltek a „mozgalmi nő” típusának. De cseppet sem volt meggyőződve arról, hogy éppen ők, utólag, elrontottnak vélnék az életüket. Ellenkezőleg, Táncos szerint éppen ezek lesznek mindig is elégedettek önmagukkal. Kis sértettséggel és jól fejlett paranoiával megfejelve, pusztán azért, mert a világ nem volt hajlandó arra haladni, amerre ők kijelölték az utat. Pedig ők is édesek és kívánatosak voltak, legalábbis felületesen nézve, valójában persze megvetették magukban a lágyságot, kemények és élesek kívántak lenni, ami aztán évtizedek múlva meg is látszott rajtuk.

Táncos nem szívesen találkozott velük. Véletlenül se, készakarva meg soha. Nemük megszégyenítőit látta bennük.

De most, kora délelőtt, egészen más foglalkoztatta Táncost. Várakozó állásontra helyezkedett, már úgy nézett szét maga körül, mint aki utoljára látja ezt a helyet.

Utoljára kívánta látni. Semmit se kívánt jobban, mint ezt. Kikerülni innen. Ahol ... hát, tisztességesen bántak vele, azt meg kell adni.

– Édes mindegy, akkor lássam ezt a szobát, folyosót újra, mikor a hátam közepét. Mikor a tarkómat. Mikor fülhézagomat.

...átkos csalmatok levével, / S fülhézagomba önté e nedű / Bélpoklos csöppjeit... Így gondolkodott Táncos – Óh, Hamlet –, mintha bizony már végére járt volna teste legféltebb titkainak. És leküzdött volna minden földi bajt. Az ám! És úgy tesz, mintha ott FENN nem helyrehozták volna, hanem mintha ők okozták volna azt a bajt, aminek reparálását oly hosszan kellett elszendnie. E tekintetben is csodálatos az ember. Tudván tudja, hogy minden bajt önmagának köszönhet, úgy tesz mégis, mintha az hozná rá a nyavalyát, aki felfedezi és kimondja, hogy baj van.

De még jó pár órát kellett téblábolnia, míg elhangzott a verdikt, holnap hazamehet. Istenem, mily csalódás! De azért a Tanárral szívesen beszél még egy sort. Ha utoljára. De mire mondható ez, végérvényesen.

Fizikai értelemben talán csak az Ágival való együttlétekre. És persze a hozzá hasonlókra, amelyek már későbbi időpontokhoz köthetők. És, úgy tűnik, addig szaporodott, míg többségbe került a végérvényesen lezárult találkozások száma. Ezt is fel lehet persze színezní, de minek? Lehet reménykedni valamiféle túlvilági randevúban, vagy véletlen összebotlásban, ami testetlen valónknak akkor már meg se kottyán. Lehet, de dőreség. Titkon tudjuk mi, hogy az ilyen ott már egészen másképp zajlik, és főképp nem olyan kicsinyes szempontnak megfelelő, amilyeneket csak az anyagba öltözöttek tudnak kitervelni.

Ha már visz a holdszínű lovacska (akinek egy szál fekete szőre sincsen), ki a halott Szindbádót is vitte egy rozzant bricska öblén egyik asszonytól a másikig, akkor

már tiszta a sor: így sehol se kellesz. Nem is nyersz bebo-csátást sehol, és végre hangosan kimondják, hogy mindig csak nyűg és teher voltál más vállán. Épp ideje, ha elvisz az ördög.

Táncos a papucs orrára meredt, pedig nem volt orra, szandálszerű papucs volt, kínai dömpingáru műanyagból, a kevésbé ízléstelen fajtából, mégis árulkodóan hitvány valami, nem életre szóló, óh nem, egynyári vacak, amit ha elhajítanak, ki tudja, hol lel majd nyugalmat, mert se föld, se tűz nem emészt meg, átalakulásra teljességgel képtelen anyag. Ha még anyag, és nem valami más entitás. Elképzeltető ugyanis, mint az ötödik elem. A kínai műanyag papucs, ugyebár.

– Nézze Mózeském, hiába tipródik, embert itt még nem engedtek ki korábban, mint ahogy megmondták neki, legfeljebb később.

– Na nézd Balogh bajtárs, ne heccelj, ne heklizz engem, jó?!

– Mit érzékenykedsz, tudod, hogy mi a rend. Akkor meg mit akarsz?

– Egy lottó ötöst zsírjában, friss kenyéren, paprika-paradicsommal, jéghideg nagyfröccsel. És ha te nem vagy ott!

Egymásra vigyorogtak, két ványadt pofa, száraz ajak-szájpadlás, félve rebbenő tekintet. Mitől félnének? Hisz a nehezén túlvannak, nem?

Azt hiszem, nem, és félek, ők ugyanezt hiszik.

Ismét a törött ablaknál állt, azt a kertdarabot figyelte, ami látható számára az ablakkeretben, várta, hátha feltűnik váratlanul a nagyfejű, öntudatosan átvág birodalmán, hogy a lánycicák már jó előre reszkessenek a várható gyönyörtől. De sehol senki. Még a madarak is csendben kuksolnak. Mi van itt? Mögötte, a folyosón is néma csend, mintha kihalt volna az osztály. Pedig az lehetetlen. Táncosban megállt az ütő, amint Balogh után nézett, mikor éppen eltűnt a kórterem ajtajában.

Mi lesz még, ami tovább nehezíti az életemet – gondolja Táncos –, és búskomorságba kerget? Hát még nem volt elég? Mi vagyok én, egy igavonó barom?

– Nagyon fancsali pofát vágsz Táncoskám, és semmit se hoztam, amivel felvidíthatnálak. De rossz híreim bőven vannak.

– Isten ments tőle Rezek, te hű barát, fegyvertárs, cimborák cimborája! Hol a francban voltál idáig?

– Itt nem lehet dohányozni?

– Képzeld. De szívesen lemegyek veled. Gyere!

– Már egész fürge vagy Speedy Gonzales!

– Na, mit szólsz?

– Röhögni fogsz, az jut eszembe, hogy még mindig jó számnak hat a Hullámokon lovagló madár, pedig hol van már, mikor nap mint a nap hallgattuk Csekénél.

– Hol van az már?

– És még legalább száz ilyen tudnék mondani kapásból. Csak azt akarom vele, hogy azért valami megmarad, nem? A mi időnkéből is megmarad valami, úgy értem. Annyi zsenitől hogyne maradna?

– Hogyne!

– Te nem hiszed, igaz? Kiröhögsz, igaz? Naiv vagyok, mi?

– Afféle Rézorkám. Szégyelld magad!

– Miért? Ha Fats Domino semmi, akkor Mozart is az!

– Logikus, de csak az „ez is elmúlt, az is elmúlt alapon”. Egyébként nem. Egyébként sajnos nem igaz. És ezt te is tudod. Igaz, hogy Fats jó volt, sőt isteni volt a maga nemében, ahogy Fats Waller is az volt a maga idejében „pisztolycsővel a halántékán”. De tudod, Rezeském, ezek mindketten csak azt játszották, ami „benne volt a levegőben”, nem kis szó, de egy jöttányival se többet. Egy valami aktuálisat, izgalmat, fontosat, izgatót, hangulatosat, mellbevágót, amit azon frissiben elkaptak, aztán ezt cifrázták, variálták, hígították, sűrítették, amíg futotta az energiájukból. Azt hiszem, nagy bátorság, tehetség és kitartás kell ehhez is. De mondjuk Mozart ennél jóval többet tett. Például nem csupán egy valamit „kapott el”, hanem számtalan valamit, és, hogy úgy mondjam, műfaji változatosságán túl életműve „zenei fejlődést mutat”. Úgy kezdte, mint zseni, és úgy fejezte be, mint...! Talán érted, vagy ha nem, hagyjuk az egészet, itt úgy sem fontos ez az egész. Ehhez az intézményhez legfőképp tudóbaja köthetné, mert talán ma már meg tudnák gyógyítani. Már ha tudóbaja lett volna, de nem volt. Nem tudjuk, miben halt meg. Egyesek szerint reumatikus lázban, mások szerint a szabadkőművesek megmérgezték, indiszkrécioja büntetéseképp. Szerintem mindkettő marhaság.

– Köszönöm Moyzeském a kimerítő tájékoztatást. Elállt a lélegzetem.

– Reméltem is.

– Nagyon jól tudod, hogy nem ezt akartam mondani, mindezt én is nagyon jól tudom, fűjd föl. Hanem azt bátorkodtam volna, hogy akár tetszik, akár nem tetszik, ha Fats-et nem tudom – és a többi –, akkor magamat nem tudom, és ezen Mozart sem segít. Egyébként ő se engedhettem meg magának, hogy ne tisztázza idejekorán, kikkel-mikkel van körülveve, mivel kell szembenéznie. Csak a XX. században zavarodott össze minden, ami hajdan természetes volt, valamikor az első háború nyitányán. Vagy közben.

– A végén még igazad lesz, Rezek. Nem szívesen mondom ezt.

Rezek vigyorgott. Egész jóra sikeredett így a nap. Meg nagyon hiányzott már egy ilyesféle diskurzus. Kórházba kell jönni érte. Disznóság!

Deák László posztumusz regényét következő számunkban folytatjuk.

Határ

Mindenki meglepődött, amikor azon a napon Gereh-Seri meglátogatta Kheperw-Wert. Legjobban talán maga Gereh-Seri csodálkozott el, amikor egyszer csak a varázsló házának ajtaja előtt találta magát.

– Nocsak, nocsak – mondta Kheperw-Wer, és beljebb tessékelte vendégét. – Hogy repül az idő! Mintha csak a minap mondtad volna, hogy ezer esztendeig át nem léped házam küszöbét, s lám, máris itt vagy! – Gereh-Seri elhúzta a száját. Mosolynak szánta, tudta, hogy nem civakodhat Kheperw-Werrel. Ma nem. – Ahhoz képest egész jól tartod magad. Bár a te helyedben már nem szaladgálnék ilyen kihívó ruhadarabokban. Alig takar, tudod.

– Szólj, ha befejezted – sóhajtotta Gereh-Seri –, de addig is tölts egy kis datolyabort. Tudom, hogy van, ne is próbáld letagadni.

– Már miért akarnám tagadni. Egy kis datolyabor mindig jól jön a szorult helyzetekben. Tessék, igyál. – Alighogy töltött, Gereh-Seri poharából már el is tűnt az édes nedű. – Ennyire azért nem lehet rossz a helyzet – próbálkozott Kheperw-Wer.

– De, ennyire rossz lehet – jött a tömör válasz. – Segítened kell.

– Ezt mindjárt gondoltam, Seri. Meg sem fordult szívemben, hogy esetleg az én kedvemért jöttél el ideig. Illatos paróka, sok festék, kevés ruha: ez mindent elárul. Vegyük úgy, hogy levettél a lábamról, s térjünk a tárgyra. Beteg vagy?

– Nem – vágta rá Gereh-Seri. – Vagyis nem én – tette hozzá bizonytalanul.

– Értem. Akkor tehát?

– Ib-Aa, a fivérem.

– Mi baja van?

– Azt hiszem, szerelmes – mondta halkán Gereh-Seri, mire Kheperw-Wer reménytelenül széttárta két karját.

– Hát, kedvesem – mondta –, azt hiszem, tudnod kellett, hogy egyszer eljön ez a pillanat is. Ib-Aa is felnő egyszer, s nővérén kívül más nőszemélyre is szemet vet. Ez az élet rendje, sajnálom. S még mielőtt megkérdeznéd, nem, nincs semmiféle varázsigé a szerelem ellen. Gyógyíthatatlan. De általában elmúlik. Addig nincs mit tenni, csupán elüldögélni valami hűvös helyen, s bort iszogatni csendesen. Mindegy, milyen, készülhet szőlőből, datolyából, vagy gránátalmából – egy a lényeg: sok legyen.

– Nem érted – csattant fel Gereh-Seri. – Nincs a láthatáron semmiféle nőszemély.

– Úgy érted...?

– Nem, nem úgy értem! Ő egy... ő egy hullába szerelmes. Igen, tudom – folytatta. – Rettenetes. De az istenekre esküszöm, igaz, amit mondok. – Szeme elhomályosult, de Kheperw-Wert ez soha nem hatotta meg. – És tudod, mi a legfélelmetesebb? – suttozta előre hajolva Gereh-Seri. – Lassan ő maga is csak egy élő hulla. Egy test, amit már csak a halál éltet. Érted ezt?

– Nos – köszörilte meg a torkát Kheperw-Wer –, nem egészen.

– Szerelmes lett egy nőbe, aki már akkor halott volt, amikor fivérem meglátta. És azóta nem köti az élethez semmi más, csak ennek az élménynek a megörökítése. Bezárkózott, és nem enged magához senkit. Nem szól senkihez, és úgy tűnik, nem is eszik-iszik napok óta. De halljuk, hogy éjt nappallá téve dolgozik az udvaron. Hallom a véső hangját, a kalapács kíméletlen ütéseit. Nincs megállás. Talán nem is alszik. Szobrot farag. *Tudom*, hogy azt a nőt formázza utolsó csepp erejével. És attól rettegek, mi lesz, ha elkészül a szobor. Mi lesz, ha már ez sem élteti majd.

– És miből gondolod, hogy én itt bármit is tudok tenni? – kérdezte Kheperw-Wer. – Sajnálom, Seri, de ehhez én nem értek. Megmenteni csak azokat lehet, akik szeretik az életet és élni akarnak.

– Igen, igen, ezt értem, de... mi van azokkal, akik felcserélték az életet a halállal már itt, életükben? Hiszen a kettő olyan közel áll egymáshoz.

– Túl közel. De az a kis határvonal nagyon fontos, nem igaz? Az egyik felén még van valami, a másikon pedig ?

– A másikon pedig ugyanaz, ahogy a szent szövegek tanítják.

– Ugyan már, Seri, te nem is tudsz olvasni – vont vállat Kheperw-Wer. – Ne dőlj be a papoknak. Még ők se lépték át a határt. Nem tudhatják.

– Sokak *baja* járt már odaát. Ezt viszont *neked* kellene a legjobban tudnod. Mondok én valamit. Gyerek voltam még, amikor nagyanyánk meghalt. A házat eladtuk, de még sokáig álmotam azt, hogy ott játszom vele benn, az ő házának falai közt. Azt hittem, ál-

momban visszamentem hozzá, annyira vágytam utána. De egyszer észrevettem, hogy valami nincs rendben. Valami hiányzott a szobából. Egy nagy váza, ami mindig a földön állt, a bejáratától jobbra, a sarokban. Jól emlékszem rá, mert nem Kemet földjéről származott, hanem valahonnan messziről. Fekete alakok voltak ráfestve. Gyönyörűszép volt, és én onnan vettem észre, mennyire megnöttem, hogy egyszer csak beleláttam. Álmomban ez a váza soha nem volt a szobában. És lassacskán már nappal is csak ez a furesza hiány járt szívemben. – Gereh-Seri hangja kitisztult, kicsit el is vékonyodott, mintha gyermekként élné át újra visszatérő álmát, s a gyermek mesélné hitetlenkedő társainak varázslatos kalandját. – Nem hagyott nyugodni a rejtély, s egy nap visszamentem a házhoz. Egy idegen család költözött oda, soha nem láttam őket, de barátságosak voltak, beinvitáltak. Én bementem, körülnéztem, és sírva fakadtam. Minden ugyanúgy állt, ahogy annak idején utoljára láttam. Kivéve a vázát. Az nem volt sehol. – Elhallgatott, s Kheperw-Wer tudta, hogy most nagyon messzire néz a két kifestett szem.

– És? – kérdezte Kheperw-Wer.

– Semmi és. Akkor értettem meg, mennyire vékony az a határvonal. Én hetekig azt hittem, hogy visszamegyek Iszet mama házába. De nem így volt. Én a *halott* nagyanyámmal találkoztam nap mint nap. A váza nélküli házban. Hosszú időbe telt, míg egyáltalán észleltem a különbséget. Míg rájöttem, hogy nem is ott vagyok, ahol én azt gondolom.

– Álmodtál. Nem voltál sehol.

– Lehet. Persze, ez a legegyszerűbb: nem hinni semmiben. Az álom lehet, hogy nem valóság. Vagy nem olyan valóság, amilyennek mi el tudjuk képzelni. De nem ez a fontos. Nekem ez az álom megtanította, hogy a két világ annyira hasonlít, hogy a különbség elhanyagolható. Sőt, első látásra észre sem vehető. Lehet, hogy fel sem tűnik majd, ha átkerülünk.

– Vagy lehet, hogy fel sem *tűnt*, nem igaz? – nevetett a varázsló.

– Miért is ne – bólintott komolyan Gereh-Seri. – Mint Ré, mi is járhatjuk a két világ útját, újra és újra átevezve a horizonton – mondta elgondolkozva. Tekintete a két üres pohárra tévedt. – A különbség talán csak azoknak tűnik fel, akik éppen ott maradnak még egy ideig.

– Ostobaságokat beszélsz, Seri. Nincs semmiféle átevezés. Ez a világ van, ezt kell kihasználni. Ib-Aaval valószínűleg mindössze annyi a gond, hogy tökéletesen ki akarja használni a rendelkezésére álló időt. S ha érdekel a véleményem, nos, akkor ez nem is gond. Talán ez az egyedüli helyes út. Ő legalább tudja a maga feladatát. Irigylésre méltó.

– És ha téved? – kiáltott fel Gereh-Seri. – Ha mindez hiába? Te mikor tudtad utoljára, hogy a helyes úton jársz?

– Mindannyian tévedhetünk – vont vállat Kheperw-Wer. – Csak ne jöjjünk rá. Igen, azt hiszem, ez a lényeg. – Újra töltött, felemelte poharát, s bár először harsányan az ég felé akart kiáltani, torkában összepréselődtek a hangok, s félig halottan csúsztak elő torzszülött szavai: – Bár adná az összes nem létező isten, hogy rég halott legyek, mire rájöhetnék, hogy mégis léteztek! Megpróbált nevetni, de az sem sikerült. Némán nézte végig, ahogy Gereh-Seri kisétál a házból. A karcsú alak rég eltűnt már a domb oldalán, mire újra meg tudott szólalni.

– Miért mentél el, Seri – csóválta a fejét rosszállóan. – Azt hiszed talán, hogy kétkedni könnyebb, mint megfaragni a lehetetlent?

SZŐCS HENRIETTE

Feri (1965)

Nem a víztorony mögé parkol, bár ott több a hely, de onnan sokat kellene gyalogolni. Kicentízi, épp befér a fehér Opel és a Suzuki közé. Így a temetőkapu csak néhány lépés. Manőverezés közben a kormány nyikorog, meg kell nézetnie valahol. Kiszáll, felveszi kabátját, a sűrű szöveten észrevesz egy foltot. A francba, most vihetem a tisztítóba, pedig jövő héten háromnapos tréning lesz. A kalapját is felteszi, huzat van itt a domb tetején. Átmegy a kocsik másik oldalára, kinyitja az ajtót, kiségi anyját. Csodálkozik, mennyire összemert, kiszállásnál lába nem éri el a talajt. Feri két karját fogja meg, szinte úgy emeli ki, mint egy gyereket. Kabátban szállt be, zsebében gyufa zörög. Nyolcvanhárom éves a mutter, mégse felejt el semmit. Pedig nő kavinton, nő ginko. Ha rajtam múlik, nem gyűjtünk ma mécesest, morog magában a férfi. Csendesen csoszognak a bejárat felé. Már megint halottak napja van!

Már megint halottak napja van. Tavaly megfogadta, nemcsak mindenszentekkor jön ki faterhoz a temetőbe. Aztán Sándor-napkor céges bulit rendeztek, a halálának évfordulójáról meg elfeledkezett. Hívta ugyan a mutter, de nem kitartóan, csak kétszer próbálta elérni, ő meg egy hét múlva hívta vissza. Vasárnap kimentünk Veronkával apád sírjához, tudod, három éve temettük el, mondta az anyja, szemrehányás nélkül. Nem tudta, még arra sem emlékezett, melyik hónapban volt a temetés.

A fehér zúzott kővel felszórt gyalogút mentén csupa friss sírt lát. Megállnak egy közös kert mellett, sok kis fekete kereszt, apró sírhanttal. Tisztára, mint a kedvencek temetője, gondolja magában Feri. Nézi a feliratokat, keresi a Cirmiket és a Bundásokat. Helyette Kovács János és A. Zoltán. Anyja büszkén mutatja veje sírját. Látnod, ide tetette Zolit a Veronka, olcsóbb volt, mint az urnahely. Anyyiba került, mint a szórás, mégis van hová kijönnie a kislánynak, virágot is lehet hozni. Lópikulát érdemel a sógor, nem virágot, válaszolja Feri halkán. Elvihették volna az állatkertbe az oroszlánoknak, úgyis éheznek. Ezt már magában teszi hozzá. Az öregasszony körülmenyesen meggyújtja a mécesest, fél doboz gyufát pazarol el, a szél minduntalan belekap a lángba, kioltja. Végül a kereszt elé teszik, még ég a gyertya, mikor elindulnak a családjuk sírhelyéhez.

Egy letisztított, vörös márvány fejfa mellett anyja mesélni kezd. Nézze csak meg, a Baranyai-gyerek sírját milyen szépen megcsináltatták, itthon volt a nyáron Tibike Ausztráliából, ő adott rá pénzt. A fiait is elhozta, nem valami helyes kölykök, csupa sápadt, vörös szeplős mindhárom. Biztos a feleségére hajznak, őt nem látta, mert a nő otthon maradt, nem lehetett az üzletet magára hagyni. A kicsik nem beszélnek magyarul, mikor meglátogatta őket, az apjuk fordított. Egy hónapig voltak itthon, mert rövidebb időre nem érdemes olyan messziről eljönni, másfél nap az út. Sidney mellett laknak, a tengerparton, ott van büfjük, azért nem jöhetett az asszony. Szidni. Hogy lehet ilyen hülye nevet adni egy városnak, Szidni? Szidni. Ja, az angolul nem ugyanazt jelenti? Erre nem is gondolt. Nagyon rendes a Baranyai-gyerek, az anyja házát is kitataroztatta, beborították azokkal a fehér tá-

lakkal, most nem szokik ki a meleg télen, alig fizet gázt a Baranyainé.

Nagyon rendes a Baranyai-gyerek. A testvérek közül Tibi egy évvel volt idősebb nála, míg a kicsi, Lacika egygyel fiatalabb. Mindenhova együtt jártak, még iskolába is. Pontban negyed nyolckor indultak otthonról, húszkor találkoztak az útkereszteződésnél, becsöngetésre épp csak beestek. Télen nem volt gond, ráfogták a hóesésre a kést. Sokszor rájátszottak, ellógták az első óra felét, nagy hógolyócsatát vívtak helyette, csurom vízesen érkeztek meg. A tanárok elnézték, még sajnálták is őket, a nagy hóban nehezen lehetett lejutni a dombról. Busz csak a domb aljától, a főúton járt, ott már nem volt értelme felülni rá, két sarok az iskola. A hókotró elkerülte a Kakashegyet. Ők gyerekként nem bánták.

Tavasszal megszűntek a hócsaták, előbújtak viszont a bogarak, hernyók, madarak. A reggeli késésekért már intőt kaptak, otthon meg verést az apjuktól. Később szülei hozzászoktak a rovákhöz, aláírásuk először elmaradt a pofon, majd a morgás is. Az intők ellenére erős közepes volt Feri bizonyítványa, akkor mit piszkálják a gyereket?

Barátságuk Baranyaiékkal kezdetben kényszerhelyezet volt, ami később valódi szövetséggé alakult. A domb tetején néhány ház állt, a tehetősebbek lejjebb laktak. Az egyik épület üresen omladozott, kettőben öregek éltek. A temető alatti sárga házba költöztek a kisfiúval. Lacika már ide született. Feriék hárman, meg a két Baranyai uralták az utcát. Játékuk nem nagyon akadt, azzal játszottak, amit találtak.

Anyjuk kicsapta őket az udvarra, ne látatlankodjanak a konyhában. A három gyerek, a süket nagynéni és a hatalmas kert miatt állandóan kapkodott. Délután aztán teljesen magukra maradtak hűgával és bátyjával, mivel anyjuk rohant a moziba. Ott dolgozott jegyszédőként, és előadások után összetakarított a székek alatt. Apjuk három műszakban rakta a szemet a kohóba, ha véletlenül nappalos volt, akkor se haza ment munka után, hanem kocsmába a haverokkal. A férfiak dolga a gyerekcsinálás, az asszonyoké a nevelés, hangoztatta.

Kis korukban nem akadt más pajtásuk, hát jól elváltak öten. Bár Veronkát, az egyetlen lányt sokszor kiközösítették, kihagyták a nagy balhékból, arra hivatkoztak, túl kicsi még, meg lányoknak ez nem való. Vagy összefogtak ellene, egyszer földigilisztát tettek a copfjába, a sértődős lány sirva ment haza. Pár perc múlva megérkezett Baranyaiékhoz az anyjuk, és hazaparancsolta a fiúkat, büntetésül nem léphettek ki a kertkapun, saját udvarukon kellett játszaniuk. A fogság nem tartott sokáig, mert másnapra megörjítették anyjukat. Inkább elengedte őket, csak hajgóják már békén.

Később mindannyian más-más osztályba jártak, csapódtak hozzájuk idegen barátok, de a védszövetség megmaradt. Néha összevesztek, Tibi volt a bandavezér, ami ellen Feri olykor fellázadt. Pár napig külön mentek reggelente, és Lacika sem szólhatott hozzá. A szünetben az udvar ellentétes sarkán ették meg tízóraijukat, és a társaság megoszlott közöttük. Aztán persze kibékültek. Tibi kitalált valamit, szüksége volt segítségre. Iskola után nagy

csapatban rúgták a bőrt a földűton, óriási porfelhő járt a nyomukban, gyakran kiabált velük Baranyainé, menjenek arrébb, a térszcsé föld mellé, össze ne koszolják a száradó lepedőit.

Baranyai Lászlóné. Hiába erőlteti az agyát, nem jut eszébe az asszony keresztnéve. Tudta valamikor, és elfelejtette, mint annyi minden más? A Mutter mindig úgy hívta, a Baranyainé. A férje, Laci bácsi úgy emlegette, az anyjukom. Fiai anyunak szólították. Mi lehet, talán Mariska? Olyan mariskás. Megkérdezi a muttert.

Mi is a keresztnéve? Kinek, kérdezi az öregasszony, közben letör egy darabot a krizantémok szárából, hogy beleférjenek a vázába. Ha túl hosszúak, feldönti a szél, mondja. Pedig sokat kínlódtam velük. Háromszor beszórtam tetűirtó porral, azzal a, hogy is hívják, na, mint a nagynénéd. Piri, csípje meg a kánya. Piri valami. Meg lebibbóztam, attól lett ilyen szép nagy a feje. Lívia. A Baranyainé Lívia, kérdez vissza Feri. Az, válaszolja az anyja, nem tudtad?

Nem tudtam, maga meg mást nem tud. A Baranyai gyerekekről. Ezt már a férfi nem meri hangosan mondani. Ha a mutternek fogalma lenne arról, hányszor másztuk meg ezt a víztornyot. Nem pontosan ezt, mivel nyolc éve kompletten lecserélték. A hatvanas évek elején egy rozsdás monstrum állt itt, de az oldalán ugyanígy létra lógott. Minden negyedik-ötödik fok hiányzott. Az Egri csillagokat kellett olvasnia Tibinek a nyáron, hát azt játszották. Tibivel ketten voltak a várvédő magyarok, Lacika és Sanyi, a bátyja az ostromló törökök. Nappal történt, vajon hol lehetek a vízművesek? Nyugodtan játszhattak, felnőtt sehhol. Sanyi gyorsan felért, magas, erős gyerek, könnyedén elbánhatott volna mindkettőjükkel, de nem szeretett verekedni. Kis viaskodás után beengedték. A keskeny körpallón várták hárman, hogy Lacika is felérjen. A vézna kis-

fiú ügyetlenül mászott, a hiányzó fokot alig tudta átlépni. Az utolsó lépcsőnél arca felderült, nyújtotta kezét, húzzák fel. Tibi ehelyett megfogta a létrát, el akarta lökni a faltól. Megőrüdtél, szörnyethal az öcséd, rángatta el Sanyi a párkányról. Ő meg gyorsan felhúzta Lacit. A kicsi sápadt lett, még egy órát ücsörögtek a magasban, mire le mert jönni.

Akkor kellett volna szólni a mutternek. Nagy patáliát csapott volna. A szelíd Baranyai Laci bácsi idegességében végre jól elveri a két fiút. Talán még segített volna Tibin. De hallgatott, mert barátja megeskette őket, mint minden közös balhé után.

A rózsabokorról se beszélt. Tibinek nem ment a foci, kitették az iskolai csapatból ügyetlensége miatt. Többé nem kosolták össze a kiaggatott ruhát, ezután Tibi nem rúgta a port. Indult egy biciklis szakkör, oda jártak inkább. Ő nem bánta, a labdarúgást csak nézni szerette. A szakörben hétvégén edzésként kirándultak. Egy vasárnap a cseszneki várhoz másztak fel. Lacika nagyon elfáradt a meredek kaptatón, a hegytetőn könyörgött, üljenek le egy kicsit. Tibi mindenkit meg akart előzni, ezért nem pihentek. Nekilődült lefelé, a többiek mint a birkák, utána. Laci gurult leghátul. Vagy túl fáradt volt, vagy a fék romlott el, nem látta senki, az üvöltésre fordultak meg. A kicsi egy csipkebokor közepén ült az árokparton. Lehúzták a macónadrágját, meg az alsóját, húsz percen keresztül operálták a tüskéket a fenekéből. Tibi állt mellettük és könnyesre röhögte magát.

Látod Ferikém, mekkora szárazság volt a nyáron, és most ősszel sem esik. Porzik minden, mondja az anyja. Örülök, hogy tavaly lefedettük a sírt, nem győzném locsolni. Megigazítja a nejlont a koszorú alatt, hogy sehol se érjen hozzá a márványlaphoz. A rozsdásodó drót csúnya nyomot hagy. Nem tudnék már mindennap kijönni, fáj a lábam, messze lakunk. Most már csak akkor jövök, ha a Veronka

vagy te kihoztok. Vettem apádra szép művirágot, majdnem olyan, mint az igazi, de nem kell cserélgetni a vizét.

Hatvanöt nyarán sem esett. A banda a hőségétől teljesen megbolondult. Szüleik dolgoztak, a szünetben már meg sem próbálták ellenőrizni őket, mehettek, amerre láttak. Szenvedtek a melegtől, mert fürödni nem lehetett. Strandra nem futotta, az Iparcsatorna közelébe pedig nem engedték őket. Igaz, úszni sem tudtak. Biciklin tekeregetek szerkesztét, bejárták a környékbeli mezőket. Kedvenc helyük a konyhakertek végében levő kis erdő lett. Versenyeztek, ki ér oda előbb, majd ledobálták Csepel kerékpárjaikat az ösvény szélére, és csatakosan beleheveredtek a fák alatti kövér fűbe. Hűsülés után számháborúztak, az volt éppen divat.

Egy júliusi délután négyen játszottak, Tibivel együtt bújtak el, bátyjának és a kis Baranyainak kellett megkeresni őket. Sokáig vártak, az ellenség nem érkezett. Tibi kikiáltotta magukat győztesnek, és testvéreik keresésére indultak. Sanyi és Lacika leragadtak az indulási ponton, a vastag törzsű akácfa alatt. Egy földből kiálló rozsdás, fém valamit próbáltak pusztá kézzel előkaparni. Körmük már elkopott, vérző körömággal nem bírtak a szikkadt talajjal. Alkonyodott, abba kellett hagyni. Másnap ásóval és kapával tértek vissza. Lelkesen ástak, úgy érezték magukat, mint valami kincskereső expedícióban. A számháborúnál izgalmasabb játékot találtak. Tibi szokás szerint megeskette őket, hogy senkinek sem mesélnek a kincsről. Otthon titkolóztak, Veronkát és a többi ismerős gyereket lerázták, nem mehettek velük.

Két nap szorgalmas ásás után előbukkant az első rozsdáete, tojás alakú tárgy, elvékonyodó végén szárnyakkal. Gránát volt, honvédelmi ismeretekben beszéltek már róla, sőt, képeket is mutatott nekik a tornatanár. A várost a második világháború végén az oroszok megszárták bombákkal, főleg a gyárvárosi részt. Tudták, mit találtak.

A rohadt életbe, tudta, mit találtak. Ő szólni akart a szüleinek, de Tibi lehurrogta, ki akarta próbálni, működik-e a gránát húsz év után. Az is lehet, hogy teljesen beroszdásodott a szerkezet, vagy gyári hibás, hiszen láthatja, ledobták a repülőről, mégsem robbant fel, győzködte a nagyobbik Baranyai. Megint beleegyezett, és hallgatott. Folytatták a kaparászt, még két bomba bukkant elő.

Tibi másnapra tervezte a próbát. Sanyi biciklijé után kötötték a kerek kiskocsit, azzal húzták el a legnagyobb gránátot a temető fölötti kúthoz. A gödör már rég kiszáradt, félig-meddig be volt temetve, és egy betonlappal leföldték. A fedőt aztán valaki elmozdította, eltörte, és csálén odatámasztotta a kávéhoz. Tibi irányított, hárman megfogták a gránátot, betuszkolták a lyukon keresztül a kútba. Hátraugrottak, fülüket befogva várták a robajt. Percekig nem történt semmi. Leeresztették kezüket, hallgatták a csöndet. Lapítottak még egy darabig, majd odaszaladtak, lenéztek a mélybe. Nem láttak semmit. Az idősebb Baranyai példálózott, na ugye, ő megmondta, hogy nem működnek ezek. Most menjenek vissza a kisebbikért, dobják be azt is.

A második már gyorsabban ment, könnyebb volt, nem kellett hozzá hárman, Sanyi és Laci cipelték. Rutinosan feküdtek hasra, arcukat a földre szorították. Nem történt semmi, Tibi kiadta az ukázt, sötétedik, indulás haza. A víztorony mellett tekertek, amikor megremegett a föld, leugrottak a kerékpárokról. Beton és vasdarabok potyog-

tak szerkesztét, a környék lakói kiszaladtak házaikból. Tibi megfenyegette a többieket, aki elpofázza, megy a szitre. Feri most már nem beszélhetett.

A mutternak semmi sem jó, gondolja Feri, mikor látja, anyja átrendezi a rokonok koszorúit a síron. Ráhajol a márványlapra, szinte ráfekszik, úgy terül el az anyagszobor alatt, mint kispapok a felavatásukon. Honnan emlékszik ilyen hülyeségre, ugyan katolikusok, de sohasem jártak templomba. Istenkém, sóhajtozik a mutter, nyolcvanháromat töltöttem be a nyáron. Látod, már alig bírok morogogni, mondja, s közben lesöpri a kávébarna kabátjára tapadt túleveleket. Az ősszel is csak a virágágyást meg az eprest tudtam felásni, a hátsókerthez traktorost kellett hívnom.

Másnap az udvarukon találkoztak, szüleik nem engedték őket sehova. A temető környékét lezárták a rendőrök. A szomszédok szabatázsról suttoztak, ők, gyerekek, nem értették a szót, de félelmetesen hangzott. Tibi vérszövetség kötött mindnyájukkal. Megszúrták a mutató ujjukat, és a kibuggyanó vércseppeket egymáshoz préselték. Lacika rémülten tiltakozott, őt ne szurkálja a Tibi, már úgyis testvérek. Lefogták, visított, mint egy malac, de hiába, bátyja beledöfte a tűt. Süket néjünk felügyelt rájuk, nem hallott a lármából semmit.

Később az idősebb Baranyai arról beszélt, a harmadik gránátot sem kellene otthagyniuk. Jó lesz még valamire. Azt remélte, a rendőrök nem jönnek rá, hogy a kiserdőből cipelték a bombát a kúthoz. Megegyeztek, pénteken kikerkeznek az erdőbe, körülnéznek. Ők még a hétvégén sem mehettek sehová, mert anyjukat kikérdezték a rendőrök. Attól rettegett, kidobják a moziból, s akkor mi lesz velük.

Hétfőn este szirénázó mentő jött Baranyaiékhoz. Anyjuk kardigánt vett hálóinge fölé, úgy szaladt át. A gyerekek nem mehettek vele, és utána sem szökhettek, mert apjuk ott üldögélt a kertkapuban. Nagy sokára, dagadt szemmel, maszatosan érkezett meg anyjuk. Meghalt a Lacika, suttogta. Nem mertek kérdezősködni, gyorsan megmosakodtak, és bebújtak az ágyba. A nyitott ablakon keresztül hallották, ahogyan anyjuk siránkozik a faternak. Baranyainét elvitte a mentő, mert elájult, amikor meglátta Lacikát. Felrobbant egy gránát az ölében, biztosan megpróbálta szétszerelni. A repeszszilánkok szétszaggatták a lábát, az erdőt húscsapatok borították.

Feri nem beszélt többet Tibivel. A temetésen csak Laci bácsival fogott kezét. Baranyainé egy széken ült, és bambán bámult maga elé. Be volt nyugtatózva. Mikor leeresztették a koporsót a gödörbe, a nő felállt, megindult a sír felé, éppen akkor, mikor a pap ahhoz a sorhoz ért, szívében örökké éltsz. Férje utánakapott, szorosán tartotta, míg a göröngyök hullottak.

Ősszel kerülő úton, a Katalin utca felé járt iskolába. Tibi a következő évtől már a házgyárban dolgozott, majd az anyja mesélte, kivitték az NDK-ba. Sohasem jött vissza, disszidált, meg sem állt Ausztráliáig.

Na, itt már végeztünk. Vigyél haza, fázom, mondja az anyja. Most hova méysz, fiam, nem arra van a kijárat. Mindjárt jövök, válaszolja. Őt sírhellyel arrébb megáll egy fényes, vörös márvány fejfa mellett. Óvatosan megsimogatja az arany keretbe foglalt kisfiú arcát, végigfuttatja ujját a frissen festett feliraton. Baranyai Lacika, élt tizenegy évet.

A Mutter

Mutternak a lányok hívták, a csacsogó, cserfes Izabella és Zsuzsanna, az én drága jó anyám, akinek szelíd természetét derékig érő fekete hajzuhataga sem tudta megrontani. A keresztségben persze takaros nevet kapott nagyanyám. Háberhauer Anna. Egy Krúdy-regényből élénk lépő szolgálóleány. Az is volt a Csillagom. Tátott szájjal hallgattuk, miképpen kellett baltával lecsapnia a pulyka fejét a zsidó ünnep, Erev Jóm Kipur tiszteletére. Szaladt a pulyka fej nélkül, utána az én tizenhat éves nagyanyám – elképzelhetetlen egy Holle anyó ilyen fiatalon –, utánuk meg sivalkodva Weisz néni. Fickándozott a nyak, mi meg elborzadva révedtünk vissza egy sosemvolt korba. Csuda mulatságosakat mesélt nagyanyó, grimaszolt hozzá, teljes valójában átélte szerepét.

Mutternak a lányok szólították, amikor valami nekik nem tetszött tett vagy mondott, például pikáns viccet kanyarított a sarki vénlányról. Ez persze ritkán adódott, tekintettel arra, hogy legszeretreméltóbb őszám azért csak úri leány volt, a családi legenda szerint a Schönbrunni kastély kertjének labirintusában kékvér és szolgáló egyaránt eltévedhetett.

A Bagolyvárban élt, számomra időtlen idők óta. A Bagolyvár egy magyaróvári, cselédházakkal körbeölelt XIX. századi vízimalom-udvar volt. Ez lett az én igazi otthonom, kiskerttel, nagykerttel, kettő csodaszép vadgesztenyefával, kúttal, kövek között csordogáló csatornácskával, szőlőlugassal, hátsó-kerti árnyékszékekkel, és egy hatalmas kapubeállóval, gyermekcomb méretű gerendákból ácsolt kapuzattal. Ezen át közlekedtek a lassú, melankolikus évtizedeken át a társzekerek, megrakva a Mosoni-sík acélos gabonájával, meg a molnárember munkájának hőfő dicsőségével.

Minden itt lakó imádtá Annus nénit. A legkiállhatatlanabb szomszédasszony, a bogaras, zsörtölődős Vargáné is tisztességben tartotta. (Istenem, mennyire féltük mi ezt a Vargánét, aki megszámlálhatatlan macskával és kartondobozzal élt együtt. Fogadásokat kötöttünk, ki mer csak rálépni a lépcsőjére.) A Mutter a világtörténelemre semmilyen komoly hatást nem gyakorolt. Végiggögcisélt az első világháborút, leánnyá cseperedett az összeaszott ország egyik nyugati iparvárosában, szerelembe esett, szolgálni kezdett, és ezt meg sem unta úgy hetven éven át. Szült öt gyermeket, visszaadott hamar kettőt a Teremtőnek, de hármát fel sem fogható tisztességre nevelt föl. Vidáman, mosolyogva élte túl az áldott állapotokat, nehézségeket, temette véreit, oltalmazta a családot a Bagolyvár pincéjében a bombázások idején. Hitet, erőt, tartást adott annak a kis közösségnek is odalent, a kicsírázó krumpli halmok tövében.

Minden sejtjével imádtá és szolgáltá nagyapámat, akit Antal Györgynek hívtak. Szép, karakteres erdélyi ember volt, a már citált írónk hasonmása. Rendet tartott a lelkében és a cigarettatárcájában egyaránt. Rendet a gyerekei között, a szatócsüzletében, majd rendet a gyárban, a reá bízott raktárban. Mi, unokák féltük, tiszteltük és szerettük őt. Értelmetlenül szállt el belőle a lélek az altatógáz gyilkos szorításától. Sakkozni tanított előtte engem, bölcsen, szelíden. Mikor elment, a Mutter megfeszítette magát, eltemette, megsiratta, és élt tovább ugyanolyan kérlelhetetlenül kedvesen, mint azelőtt. Egy évvel korábban ikertestvéremet ugyanígy engedte az angyalok közé.

Én már a magányos nagymamát látogattam. Odajártak a lányok is, az unokák is. Mikor a csillagok minden éjjel körbeülik Holdanyót. Miképpen a kisharangok körbecsilingelik a toronyban lakó nagytetstvért, amikor áldásért a pap elé járul a népe. Minden nap volt időnk egymásra. Csak így szabadna élni ma is! Legyen valaki, akire minden nap van időnk! Tudta, ki mikor érkezik. Gyakran jött élénk az udvaron át a kapuig. Fülével is szolgált. Fia horgászösvényeken zajossá vált, háziállatként tartott kerékpárját, anyám apró koppanó lépteit, apám GAZ kocsjának indulatosságát, Mariska barátnéja szellőjárását, vagy másfél mázsás sógornője robaját mind távolról kiszűrte a kisvárosi zajok közül.

Mindenkit szeretettel vont be. Leültette vendégeit a picike kis házban. Az előszobai nagytükrök elé az úri, ritka vendéget, no meg apámat, a gazdász fiatalurat. Az egyetlen élőlény volt a világon, aki előtt az én túlfűtött apám meghunyaszkodott, néha talán meg is csillapodott. Egyszerű titka volt ennek. Szeretett. Szerette az én nehéz lelkű, rabiátus jó apámat is, mert tudta, hogy akinek sok démontójást rakott a tarisznyájába az Úristen, az szenved a legtöbbet. Néha rajtafelejtette a szemét drága unokaöcsém dús fűrtös fekete fején egy-egy csinytevése után. – „Ejnye, nem jó vége lesz ennek!”

Az én helyem rendszeren a konyhaasztal végében volt, a Singer varrógép mellett, amit lábbal csak ünnepnapokon hajthattam. A végtelen szeretetocéán csöppjeit kaptam nap mint nap. Legtöbbet négyen voltunk ott. A Mutter velem szemben, háta mögött a szenes kályha, rajta egy bögre forró tea, vagy csirkevágásokkor a sercegő, vöröshagymás vérsterc. Körbehajoltuk a kis piros lábaskát, még igazi kenyérrel tunkolva a vörösbarna tyúkéletet.

Kacagott anyám, kacagott Bella, somolygott a Mutter, és nevettem én is velük, a leendő férfi. A tabumentes, érdekek nélküli kis világegyetem-szeglet szeretett lakója lehettem.

Bella a ládán ült, billegő kontya verdeste az ezer kincset rejtő fali ládikát. Nálunk a falban voltak a titkok! Nagymamám minden betegségre tudta a gyógyírt. Unokaöcsém a héten már harmadszor vágta meg magát késsel? Ellátta, bekötötte. A lányok tyúkszemai szemtelenedtek el? Emelte le a csodakenőcsöt. (Gyerekként úgy tudtam, minden leány tyúkszemmel születik, a fiúk meg nem.) Együgyű munkatársnőjének „lángolt a rózsája”? Mutter kész volt a langyos vízzel telt lavór ötletével. Ami titok volt a házban, az attól volt szép, hogy mégis hozzáférhető volt. Lehetett az múlt századi könyv, félszáz éves Vasárnapi újság, lim-lom a padláson. Talán a cigarettája, azt ma sem tudom, hol rejtegette. Úgy egy paklival szívott egy év alatt. Amikor már a határon táncolt a türelme a világ bolondságai miatt, hátraszökött a kert végébe. Mi a kis ajtóra vágott szívecskén kigomolygó füst okán tudtuk, itt az elcsöndesülés ideje, a nagymama most meditál. Egyszer csak az agy labirintusából nem volt képes kitalálni egy nevetséges rögcseke. Bénán hadakozott a halállal tizenegy éven át, de akkor is sajátos gyógymódra esküdött. Elcsalta a gyógyszereket, háta mögé, kötény zsebébe, tenyerébe ejtette, csak a lányok szemfülességén tört meg az ellenállása.

Istenem! Tudattalanul is mennyire szép volt! Anyám kifésülte csillogó fehér haját, kiültette a fényre. Ültünk az egykori lugas alatt a kispadon, fogtuk egymás kezét. Én már mentem volna, ki tudja, mi fontosabb dolgom akadt? Betegen is ki akart kísérni. Ki a kapuig. Mert nem lehetett olyan nagy a hófűvás, olyan forró a deszkára tett vasaló, oly sok a még maradó rokon, hogy ki ne kísért volna a kapu elé. Kikísért, mikor csöpp gyerekként tapodtam a havat anyám kezét fogva, ki nagyfiúként a bicajom, motorom mellett lépdelve.

A Bagolyvár és a házunk közötti útvonalon széles folyamként hömpölygött keresztbe az osztrák határra vezető Bécs–Budapest főút. Itt naponta át kellett kelniünk. Később ezen indultam el, előbb nyugatra, később keletre, hogy beteljesítem az akkor még nem ismert küldetést. Erre a betonkígyóra célozva mondta el nagymamám nap, mint nap nekem: Vigyázz az átjárónál! – Néhány éve jöttem rá, hogy ő valójában melyik átjáróra gondolt. Amelyiken ő már átkelt, és vár rám.

Jász Attila

Az olvasó: Másokért is mentél?

A szerző: Persze, nem csupán értük. Hogy a rendszer-váltás óta eltelt két évtizedben hány találkozásból született irodalmi barátság, nem is tudnám sorolni.

Az olvasó: Sorold a tartósakat.

A szerző: A dunántúliakkal folytatom.

Az olvasó: Tömörítve, ha lehet.

A szerző: Győrből menjünk akkor át Tatára. Oda Jász Attila hívására látogattam, amikor ő szerkesztő lett az *Új Forrás*nál. Először talán Budapesten, az Astoriában beszélgettünk, ahol Simon Vanda, első fordítóm hozott össze bennünket. Igazi orosz-lángörényt viselt, amelynek hatvannyolcas divatja Franciaországban hanyatlásnak indult, Magyarországon azonban a kilencvenes években a felkelő nap sugárzását idézte. Tetterőben mindenképpen. Hívott, sodort, javasolt. Le akarta fordíttatni a *Déracinement et littérature*-t. Ebből a szándékából nem lett semmi – talán nekem is kellett volna futtatni a könyvet, csak éppen erre többé-kevésbé képtelennek érzem magamat. Az ügy érdekében egyszer a Mikes Kelemen Körben odacsempésztem egy példányt a megvásárolható könyvek asztalára, ennél többre nem futotta. Ami nem jelenti azt, hogy nem örülök, ha az érdeklődést rám irányul, illetve rám irányítják. Nem arra várok, hogy a sült galamb szájamba repüljön, elvégre fáradozom a könyvek megírásán; inkább arról van szó, hogy nem tudom a könyvet áruba bocsájtandó portékának kezelni.

Az olvasó: Az a terjesztők és kalmárok dolga?

A szerző: Munkamegosztás, persze. De ha arra célozgat, hogy én ezeket a foglalkozásokat megvetem, nagyot tévedsz. Az eredményes közvetítők érnek annyit, mint a jó írók. Én a média ajtajánál házaló szerzőt sajnálom, a beérkezett hatalomtól függőt és valamiképp mindig megaláztatottat, azt, aki buborékra bízta a méltó elismerést.

Az olvasó: Hát akkor neked kétszeresen gyűlt meg a bajod a visszatalálással. Bizonyos társadalmi, szellemi elzárkózásba ütköztél, és nem haladtál a korral sem, amely ajánlólevelet mindinkább a médiától fogad el.

A szerző: Látod, kezdetben ezért örültem meg Attilának. Ő mint fiatal vidéki író, kezdő lapszerkesztő szintén kereste a helyét, a képességének elismertetéséhez vezető utat. És ráérezett arra, hogy harminchárom év korkülönbségtől függetlenül nagyjából egy malomban őrlünk.

Az olvasó: Rokonlelkek az érvényesülésben. Egy felnövő s egy öregedő Rastignac?

A szerző: Ahhoz cinizmus kellett volna. Inkább kölcsönös segítségről volt szó. Tapasztalatátadásról, részemről: ő intellektuális irányban kísérletezett, s találhatott ehhez fogódzkodót az én írásaiban, talán tanácsaimban is; részéről pedig közvetítést kaptam a nyilvánosság felé, egy beszélgetés levezetését az Írók boltjában, ahol az írás és az öntudatlan kapcsolatára terelte a szót, egy másikat tatai kultúrházban, ahol a novelláimban észlelhető költői szemléletről faggatott lényeglátóan. Ottani barátaival fatányérosztunk utána, Kuti Józseffel, a felvilágosultan intellektuális református pappal, és Lévai Ádámmal, akinek

döbbenetes groteszk tusrajzai elbűvöltek. Nem tudom, hogy másnap vagy későbbi alkalommal került sor Tata kies berkeinek bejárására. Emlékszem, hogy bolyongtunk az Esterházy-kastélynál, a zsidó temető kuszaságában, a tó partján, Attiláék régebbi lakásában, ahol egyszer hátizomfejlesztő gyakorlatokat mutattam be, amelyeket csigolyaszűkülésem ellensúlyozására sajátítottam el, s amelyekre házigazdámnak is szüksége lehetett inszalagbántalmiához.

Az olvasó: Ez is az irodalomhoz tartozik?

A szerző: Nálam igen. Kamaszkorom óta műkedvelően és sokat sportoltam: bicikliztem, teniszteztem, pingpongoztam, eveztem, úsztam, korcsolyáztam, az Alpokban megtanultam síelni, ezt a mai napig művelem, hetvenhat évesen reggelenként, ha formában ébredek, lenyomok hatvan-hetven fekvőtámaszt, s szombatonként a medencében lehúzok lomha krallal ezer métert.

Az olvasó: De mi köze ennek az irodalomhoz?

A szerző: Nem az ép testben ép lélek, mert lelkem nem egészen ép, nincs is olyan író, akinek ép lenne. A sport inkább valami egyensúlyérzést biztosít: ha a testemet irányítom, szellememet is kézben tartom, nem vagyok kiszolgáltatva neki, s az írás előnyére szolgál, ha testemmel is írok, a testem jelenlétével a mondatok formálásában, és merészséget is kapok a begyakorolt fiatalagságtól. Ide társul a tánkra nyitott érzékenységem, a ritmus, a lendület, az egybehangolt lebegés, a szédület is, persze, különösen a modern koreográfiákban, és ide a tánccal rokon labdajátékok, mint a kosárlabdázók szökellő balettje a magas háló körül.

Az olvasó: Könyörgöm, mi köze ennek Jász Attilához?

A szerző: Megtudtam, hogy rendszeresen kosarazik, és észrevettem egyes írásaiban a cselező oldalazást, s a labda diadalmas hálóba billentését. Amikor sikerül. Nem csak éleslátóan elemzi az irodalmi életet, hanem sportszerűen. Általában mint bennfentes JAK-osnál, a fiatal nemzedék észjárásáról, tevékenységéről nála tájékozódtam, és megfigyeltem, a különféle próbálkozások értékelésénél az eredményeket pontozza: jó dobás volt; mellément.

Az olvasó: Folyóirat-szerkesztőnél ez bizonyára erény.

A szerző: Azt hiszem, a maga írói munkájához is így áll hozzá. Született kísérletező, újító, stratégiákat dolgoz ki témákról, módszerekről, megközelítési lehetőségekről. Élvezet figyelni, milyen fegyelmekkel, meg nem alkuvóan igyekszik úrrá lenni az általa választott nehézségen. Önmagával akadályversenyezik, tehetsége szemében akkor ér valamit, ha profiként él vele. Ahogy, *mutatis mutandis*, Kosztolányi szerette.

Az olvasó: Akkor szeret szerepelni.

A szerző: Is. Attila jelenlétei megszámlálhatatlanok. Szervez, részt vesz, zsűrizik, megnyit, felolvas, nyilatkozik, ő az, akihez az irodalmi élet minden megnyilvánulásában szívesen fordulnak, mert elegánsan, helyénvalón és szerényen tölti be az elvállalt feladatot. Azt hiszem, ilyesmihez különleges adottsággal kell születni, amit az ő esetében a megnyerő, filmszínészi megjelenésen túl a tekintetében ismernék fel. Kevés olyan szellemi jelenlé-

tet kifejező szemet ismerek, mint az övé. Szürke nézés, figyelő nézés, élesen figyelő nézés, megértő nézés, elnéző nézés, hitetlenkedő nézés, elismerő nézés, idegenkedő nézés, mosolygó nézés, ironikusan mosolygó nézés, gyengéd nézés, csábító nézés (férji és apai szerepben), volta-képpen nézés.

Az olvasó: Mi az, hogy voltaképpen?

A szerző: Csak nézés, jelző nélkül. De mivel a jelzősek mind kifejeznek valamit, hozzájuk képest ebben is kifejezés honol.

Az olvasó: Viccelsz?

A szerző: Azt érzékeltetem, milyen látszólag semleges fordulattal képes Attila meglepetést szerezni. Ezen kívül csakugyan nem ül szemében semmilyen kifejezés, amikor dzsesszkísérettel mondja szövegét, mint a *XANTUSiana* verseit, talán azért, mert a zenét tartja igazán beszédesnek. Illetve a nyelv teljességihiányáért kárpótolja magát.

Az olvasó: Elégedetlen a saját nyelvi képességével?

A szerző: Csak mint minden író. Amit ő ahhoz hozzátesz, az egyfajta bravúros elégedetlenség. Azzal, hogy a nyelv nem azonos a világgal, amelyről beszél. Lehet, hogy valaha azonos volt. De ma már legfeljebb elvesztett hangként említhető, siratható, kutatható. Ez a költő foglalkozása, erről szól sok-sok verse. És amelyik nem erről szól, az is alakjában, tartalmában magába építve görgeti a panaszt, eljátszik vele, felmutatja, okait és következményeit sorolja, a hiányt és a hiány megszüntetésére való törekvést, kiugratva a tökéletesség elszalasztásának okát és helytelenítését, az eléréseért (visszaszerzéséért?) teendő erőfeszítés fel nem adását. Ilyenképpen a *Fékezés* című kötetének nyitánya, melyben egy távoli hang telefonon arra szólítja fel a költőt, hogy ne hagyja abba:

(...) és olyan csend lett bennem
ott
mint mikor angyal suhan el

a fodrozódó víz felett
szinte hallani lehetett
szárnyai suhogását
az apró csobbanást

az angyaltest landolását
ahogy komolyan lépeget
a víz felszínén
ha elég nyugodt

nak tűnik a tó
s meglátja magát
e tükörben hahó!
ám ilyenkor

elég egy rossz mozdulat
egy kiszámíthatatlan hullám
mocská s rögtön oda
a befejezés ereje mintha

a képzelet működése
kavarná fel
mozgatná kissé
az állónak tűnő vizet

zavarná meg
idegrendszerünket,
ezzel aztán mintegy oda is
a mondat folytatása

mit is nem kéne
abbahagyni még?
a nehezen mondható dolgok
halk dicséretét?

Az olvasó: Mi ez az angyal?

A szerző: Attila verseiben jönnek-mennek az angyalok, akár Rilkenél: feltehetően a tökéletesség hordozói, testesítői, megkövetelői. Olyan természetesen lépnek be a versbe, majd repülnek ki onnan, mint házi madarak nyitva hagyott kalitkaajtón, szinte már rokokó tartozékok, pedig szerepük a számot kérő lelkiismeretfurdalásé, a költői vetületben ott kísértő és soha meg nem ragadható teljesülésé, s ez az otthonos röpködésük ötletes fogás a művészt nap mint nap, óráról órára kínzó hiányérzetek elevenítésére. Egyszerre hozzák az ihlet ígéretét és elfuserálását. „valami hiánnyal folyton piszkál. Itt áll / előttem, s közben előlem is bennem bujkál” „*A szökés gyakorlása*, [i/9ü]. „Landol”, „piszkál”, a tökéletesség fennköltség és glória nélkül, hétköznapian teszi dolgát, s persze a játékos nyelvi keresetlenségéből a humor is kimosolyog. A költő nevet saját esendőségén, és nem az elkárhozottságát fájlalja, mint a romantikusok.

Az olvasó: Most akkor vidám vagy panaszos?

A szerző: Legfeljebb arányokról lehet itt beszélni és hozzávetőlegesen. Egyetlen szóba foglalni, vegyíteni a két jelzőt. És versszakról versszakra, gyakorta sorról sorra figyelni (s élvezni) változásukat. Elvontabban fogalmazva: Jász Attila újra meg újra azt a kérdést teszi fel magának, hogyan ábrázolja a pillanatot, a pillanatban az alanyt, ennek érzékenységét, képzeletét konkrét képekhez kötve és gondolati távlatban imbolyogtatva, mégpedig úgy, hogy az alanyt egy időben ábrázolóként és ábrázolóként jelenítse meg. Elmozduló szövegben tükröket tart, el is töri őket, hogy a cserepekből összeillesztés közben új arc rajzolódjon.

Az olvasó: A költő amint önmagát írja?

A szerző: Sok szó esik erről, de sosem pedánsan, inkább valami bukdácsoló bájjal, ahogy valaki a saját árnyékának körvonalait próbálja kitölteni meg-megújuló ügyeskedéssel, bizonytalansággal, helyesbítéssel, a befejezhetőségben való kétkedéssel.

Az olvasó: Ha ezt az árnyékot irodalomnak hívják, akkor ez mégiscsak meddő tevékenység.

A szerző: Ugyan már. Éppen azért, mert ennek az árnyéknak neve irodalom, egész univerzum bújhat meg benne. Végtelen lehetőségekkel, melyekbe a költő énje mások műveinek kisajátításával menekül. Magáévá teszi körvonalait, beléjük csempészve a maga erővonalait. Egy egész kötet, *A szökés gyakorlása*, készült ismert és kevésbé ismert alkotók hangjának, modorának újratereztéséből, melyeket Attila „önmagam lehetséges változatai”-nak nevez.

Az olvasó: Mégiscsak öncélú játék.

A szerző: Játék, de vérre menő. Mások szövegtestében elevenedni saját haláljelzéseiével.

Az olvasó: Vagyis?

A szerző: Aki másikéban él, a magából kihál. Korunk

nagy kulturális divatját ez a szorongás hatja át. Jász Attila posztmodern barátom.

Az olvasó: Az ember biztosan rokonszenves, de a költő a formajáték műnyelvén tud-e többet mondani, mint: „ők is én vagyok, ők is én vagyok”.

A szerző: Olvasd el akkor a 2007-es *Xantusianát*. Ebben a maga módján annak a Xántus Jánosnak naplóját és levelezését beszélgeti, aki 1848-as huszártisztként Amerikába menekült, indiánok között is élt, természetrajz-tudósként hazatérésekor megalapította a budapesti Állatkertet s a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályát, majd Ázsiába hajózva jelentős állattani gyűjtést és etnológiai kutatást végzett. Megtalálod, persze, az immáron ismerős, körvonalkitöltő játék felidézését, hiszen a költői én itt az indiánok szemlélet- és életformájában próbál új életre kelni, de a tükrjátékban ropant élettartalmak sorolnak: az Újvilág ősi szemléletének és tapasztalatának megismerése a hazai múlttal folytatott párbeszédbe ágyazva, az idegenség, a száműzetés szorongásaival s a felfedezés örömeivel fűszerezve, s ami nyilván az érzelmek és gondolatok hullámvásárlását, önmaguk ellentétébe fordulását szellemileg izgalmassá teszi, a Xántus János–Jász Attila páros időbeli illeszkedése, az a furdaló, sarkalló anakronizmus, hogy az akkori magyar akarat s a mai törekvés ugyanazt a délibábot kergeti. „(...) miközben Indiát / keresem – mondja a <modern Kolumbusz> –, csak lassan nyugszom bele / azaz ismerem fel hogy mindvégig egy / Másik Magyarországot kerestem de / nincsen”.

Az olvasó: Mert az adott, az milyen?

A szerző: Van arról is egy beszámoló, „Barátság a Fejházban” címmel. A borneói dajakok ellenük levágott fejét

pálmalevelekbe burkolva hordják a partra a csónakokból amit üdvrivalgással és ordítózással fogadnak a falubeliek majd tüstént kiszedik belőle az agyvelőt az öreglyukon keresztül aztán faszén fölé helyezik úgy füstölik meg hogy a haj a hús és a bőr rajta maradjon a koponyán és tíz-tizenkét nap múlva akár a füstölt sonka elkészül

•••

díszmenetben elszállítják a megünnepelt fejet a fejházba ahol a többi közé függesztik fel melyek szintén a közösség birtokát képezik és éjjel-nappal fegyveres őrség őrzi mint a dicsőség és

vitészség jelvényeit a haditanácsot is ott tartják a fejek között mert hisznek benne hogy az ősök dicső szerzeményei jó hatással lesznek a harcosokra és egyébként is a legnagyobb meg

tiszteltetés ha valakit a fejházban szállásolnak el csak nézed ahogy a füstös és vicsorgó fejek lengedezve néznek vissza rád én kaptam is két ilyen füstölt fejet ajándékba a rádzsától ami náluk a

legnagyobb megbecsülés jele

Az olvasó: Egzotikus szatírát is lehet írni a honi állapotokról?

A szerző: Így modernizálódik a hazafias magyar költészet, holott vénája jóformán elsorvadt.

Részlet Karátson Endre: Jó lakásom az irodalomban című önéletrajzi emlékezéseiből, amely az Otthonok I–II. (Jelenkor Kiadó, 2008) harmadik, készülő kötete.

A rejtett munkahipotézis

Megjegyzések az ottliki Rr-hez

„a jelen csak annyiban létezik,
amennyiben jelenlét, találkozás, viszony létezik.
Csak azáltal, hogy a Te jelenvalóvá lesz,
csak azáltal támad a jelen.”¹

1. A létezés rétegei mint a regény modelljei

Ottlik Géza *A regényről* című tanulmányában valóság-érzékelésünk négyféle modelljét vázolja fel. Ez a négy modell valójában négyféle lehetséges viszony a valósághoz, azaz négy különböző nézőpont, ahonnan a valóságot látni tudjuk. Ottlik szerint a regény ezekből építkezve hozza létre a maga újabb modelljét: „ilyenekből, létezés- vagy realitásmoделlekből rakja össze a maga struktúráját – oly módon, hogy az lehetőleg épebb és igazabb, valóságosabban létező legyen, mint külön-külön az egyes modelleké.”²

A négy nézőpontot a következő: az R1 az olvasó, a „világ”, a mindenkori „többiek” nézőpontja (az ún. „konvencionális” nézőpont), az R0 az én szemszövege, az R2 egy „kozmosz”, külső nézőpont, a negyedik, az Rr pedig az a metamodell, amelynek lényege az előző három perspektíva által felkínált rendszerek szüntelen felülírása, tehát a rendszerek nyitottságának folyamatos fenntartása.

Az Rr előtti rendszerek egymást is felülírják, ez nyilvánvaló a magyarázatokból, amelyekkel Ottlik az egyes modelleket értelmezi: R1: „A valóság az, amit annak nevezünk”, R0: „A valóság én vagyok”, R2: „Valami van”, Rr: „Valami keletkezik”. Azt, ahogy a „világ” látja a valóságot s benne a mindenkori én-t (R1), felülírja az a perspektíva, ahogyan az én látja a valóságot és benne magát (R0). Az R1 azért előzi meg az R0-t, mert az én előbb látja magát a mások szemével, s csak később a magáéval. Amikor ez sikerül, akkor az élet „ingyen mozijának” filmjében ez az én szereplőből nézővé lép elő, az R1 mások által meghatározott, belső nézőpontját felcserélve a külsővel: a kiszolgáltatottság állapotából egy eddig nem ismert szabadságba jutva. Amit az én az R1-ben még belülről és mások által látott, arra az R0-ban képes lesz külső szemlélőként kívülről rálátni. Kívül kerül tehát a saját rendszerén, s az élet mozi-mivolta (tehát a lét duális struktúrája, amelyben egyszerre vagyunk nézők és szereplők) ezáltal válik nyilvánvalóvá. Az én akkor lesz igazán énné, amikor már tud magáról, vagyis amikor birtokába jut saját néző-pozíciójának. Az R1-ből az R0-ba való átjutás tehát voltaképpen az én megszületésének az útja, s egyben a belső (vagyis igazi) szabadság megteremtődésének folya-

mata. Ennek a folyamatnak a történetbe ágyazott elbeszélése az *Iskola a határon* című regény, s a címben szereplő „határ” szó ennek az R1-et és R0-t összekötő útnak a jelzése is lehet.

Az R0-ba való eljutás valójában egy kezdőpont, amin minden további alapulhat: ezt jelzi a modell megnevezésében a nulla, amelyet Ottlik rendszerében csak sorrendileg előz meg az R1, de értékét, fontosságát tekintve nem. Az R0-ban, írja Ottlik, „feloldódik az a tarthatatlan ellentmondás, amely az R1-et mondhatnánk katasztrófa-modellé teszi: hogy az alanyt, az egész modellt létrehozó és tartó ént is belehelyezte a modellbe. Az R1-beli térben és irreverzibilis időben póruljár. Meghal, ahogy született [...]. Az R0-ban szerencsére azt is tudja, hogy [...] az egész R1, születéssel-halállal együtt: nem valóság, hanem csak egy magunk készítette modellje, [...] az alany létezésének R1-beli elképzelése.”³

Ezt az R0 modellt írja felül az R2 perspektívája. Ottlik meghatározásában a létege egyes szám első személye egyes szám harmadik személyre vált: a „vagyok” helyett megjelenik a „van”, az én állítása helyére a lét állítása kerül, amely magába foglalja az ént. A „valóságot” felváltja a tágabb jelentésű, meghatározatlanabb „valami”. Ottlik „csillagtávlatnak” nevezi ezt a nézőpontot, s azért tartja szükségesnek felülírni vele az R0-t, mert az: „túl közeli nézet, alig-alig nézet egyáltalán.”⁴ Hangsúlyozza az R2 nézőpont személytelenségét, ami radikális különbség az előző két modellhez viszonyítva: „Teljesen személytelenül, a dolgoknak R1-beli tulajdonságai, összefüggései iránti tökéletes közönnyel, a maga szuverén módján rendezi be a modelljét. Amolyan zenei, festői vagy matematikai alapon. [...] A regénybe, mondjuk, távolnégzetnek épül be az R2. A mondatok, de inkább a bekezdések, fejezetek különféle elemeinek mozgása, visszatérő vagy módosuló hullámszáma, lüktetése imitálja az R2-t, meg a regény egész-négzetének tektonikája, dinamikája vagy tonalitása talán – vagy amit stílusnak szoktunk nevezni [...]”⁵ A modern irodalomtudomány téziseit előlegező gondolat, hogy a stílus személytelen, vagyis hogy a szöveg strukturális mintázata (és végső soron a nyelv) elsősorban nem az én, vagyis nem a szerzői szándék függvénye, hanem saját törvényei vannak, akár csak más művészeti ágak materiájának – például a festészetben a festő- és hordozóanyagoknak, vagy a zenében a hangoknak.

¹ BUBER, Martin, *Én és Te*, Bp., Európa, 1994, 16.

² OTTLIK Géza, *A regényről* = Ottlik Géza, *Próza*, Bp., Magvető, 1980, 190.

³ OTTLIK Géza, *A regényről*, 191–192.

⁴ OTTLIK Géza, *A regényről*, 192.

⁵ OTTLIK Géza, *A regényről*, 192–193.

2. Iskola a határon

Az Rr tovább tágítja a rendszert, tulajdonképpen ki a végtelenbe. A modell megnevezésében a létige a maga állító jellegével eltűnik, s helyette megjelenik egy létrejövést jelentő ige, a „keletkezik”, amely a van és a nincs közti határtörténeteket jelöli. Ez a határ a regény esetében a megnevezett és a még meg nem nevezett valóságartományok határára utal. Amennyiben az Rr, a „valami keletkezik” dimenziója még névtelen valóságdarabokat telepít át a névtelenből a megnevezettbe, a nyelv-előtiből a nyelvbe, a valóság meglévő tartománya gyarapodik, s ezáltal az eddigi rendszerek, modellek szükségszerűen magasabb rendszerekké tágulnak, s újabb modellek által íródnak felül. „Az alany itt nem az R1-beli téridőbe zárt pont vagy vonal – írja Ottlik –, nem is, mint az R0-ban, maga a világűr, hanem szabadon mozog ide-oda a modellek szövődékében, s méretei vannak. Mélysége, tágassága.”⁶ Az Rr tehát nem más, mint a teremtés dimenziója, a művészet kitüntetett terepe.

Az Rr révén kerül a művekbe az a megmagyarázhatatlan többlet is, amely egy író szövegvilágát egyedivé és megismételhetetlenné teszi, vagyis azzá, ami. Hogy melyik szerzőnél miben is áll az Rr, az „már marad az író titka – írja Ottlik. – Vagy mondhatnánk: ez már az író lelke víziója, látomása a világról, belső univerzuma, létének kohéziója, gammasugárzása, atommagja, kozmosza – mondhatnánk, lapáttal hányva a szavakat valami olyasmi köré, amiről nem tudunk beszélni.”⁷

Ottlik gyakran hivatkozik Dickensre érvelése során. Kísérletet tesz Dickens Rr-jének meghatározására is: „Hogy mégis megkockáztassunk valamit, egy adatot, Dickensnek erről a regényépítő (ismeretlen) modelljéről: alighanem szeretet járja át, méghozzá valódi szeretet. Átjárja, befelé, az R1-et, a mesét, a konvencionális világrajzolatot. Átsugárzik, kifelé, az R0-ból. Az R2-ben pedig, az űrben, a valaki más által teremtett (részvétlen) világ-mindenségbe beleteremti a maga részvételét, független jelenlétét. Dickensnél jól látható, hogy az Rr-ben a szeretet valóságos, teremtő, »valamit létrehozó« szeretet, és nem amit »annak nevezünk« az R1-ben.”⁸ A dickensi Rr tehát Ottlik szerint nem más, mint szeretet, amely teremtő energiaként van jelen mind a regényírás, mind pedig az ezt magába foglaló létezés terepén. A szeretet-természetű dickensi Rr megjelenése felülírja, visszájára fordítja az R2 személytelenségét és részvétlenségét.

A szeretet mint a világhoz való viszonyulás módja az ottliki történeteknek is sajátos háttérét alkotja, mint egy rejtett elbeszélői attitűd és „regényépítő modell”, amely azonban az ottliki szöveg-univerzum időbeli növekedésével kilép az elrejtettségből, és egyre nyilvánvalóbbá lesz. Ezt a folyamatot vizsgáljuk a továbbiakban a két regény, az *Iskola a határon* és a *Buda* tükrében.

„Sokáig úgy látszott, hogy egyáltalán élni is csak a szeretet éghajlata alatt lehet.”⁹ – olvashatjuk az *Iskola a határon* című regényben, ahol az elbeszélők alapélménye a szeretet-éghajlat elvesztésének traumája. A két elbeszélőt gyerekként az emberi kapcsolatok gazdag szövevénye veszi körül: anya, nagymama, nagynéni, dajka, rokonok és ismerősök – egyedi és pótolhatatlan kötődések hálója. Ez a gyerekkori „origó” – a kezdetek „asszonyi mikrovilága”¹⁰ – biztonságos és stabil. Kikerülve ez alól az éghajlat alól, egy ezzel ellentétes, egyoldalúan és gyakran brutálisan férfias világban találják magukat a szereplők, ahol úgy tűnik, hogy folytathatatlan az „origó körüli” élet. „Ideje van a gügyögésnek. Ideje van a visszarugdosásnak.”¹¹ – parafrázálja a Prédikátor szavait a *Buda*. A két világ, az új és a régi, az origó és a határ, a „cselédék” és a „parancsnokok” világa¹² között szakadék tátong: átjárhatatlanok, közölhetetlenek egymással, teljesen más jelrendszerrel (v.:ö. gügyögés, visszarugdosás) dolgoznak. A szeretet-nélküliség mindkét elbeszélő, Bébé és Medve esetében is súlyos belső terhet jelent, amely hosszú időre leköti minden figyelmüket – párhuzamosan a mozgástér, a szabadság elvesztésének külső történéseivel.

A növendékek azonban később, a maguk módján újraalkotják – illetve felismerik – a szeretet-éghajlatot az egymás közti kapcsolataikban. „De hát össze vagyunk kötözve, s még csak nem is úgy, mint a hegymászók vagy a szeretők, nem azzal a részünkkal, amelyiknek neve, honossága, laccíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban, hanem igazában a nagyobbik részünkkal vagyunk összekötözve, amelyik nézi mindezt.”¹³ Az idézett mondatból nyilvánvaló, hogy ez az összetartozás csak az R0 néző-dimenziójában lehetséges. Az egymással való kapcsolat keletkezése és a saját-én megszületése ugyanazon történet részai: „konvergens, egy metszőpontból kiinduló sugárnyaláb tagjainak is tekinthetjük magunkat, hiszen annál jobban közeledünk egymáshoz, minél beljebb haladunk önmagunkban, magányunk közös centruma felé.”¹⁴

A szeretet-éghajlat újraalkotása által lassanként élhetővé válik az élet az iskolában. „Ez a pokoli militarista fegyház, mire 7-ik, 8-ik évünket megértük, az emberi együttélés paradicsomává vált, olyan mintatársadalommá, amilyenről álmodni sem mertek a nagy álmodozók.”¹⁵ – írja Ottlik egy nem publikált, kései jegyzetében. De elég az *Iskola* híres sorait idézni: „A tehetetlen összetartozásnak időtlen időkre szóló köteléke bogozott össze bennünket, valami kitermelődött, tejsav vagy gyanta, a sebekből, izomlázból, fájdalomból, törekvésekből és *lehetővé tette*, hogy éljünk; valami, ami talán kevesebb a barátságnál, és több a szerelemnél.” (Kiemelés: H. M.)¹⁶ Az az összetar-

⁶ OTTLIK Géza, *A regényről*, 193.

⁷ OTTLIK Géza, *A regényről*, 195.

⁸ Uo.

⁹ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, Bp., Magvető, 1993, 326.

¹⁰ ERDŐDY Edit, Ottlik Géza: *Buda = Életünk*, 1994/1-2, 183.

¹¹ OTTLIK Géza, *Buda*, Bp., Európa, 1993, 144.

¹² V. ö.: OTTLIK Géza, *Buda*, 91.

¹³ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, 427.

¹⁴ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, 426.

¹⁵ Ottlik Géza *kézírtas hagyatéka* = Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 428., 35. doboz.

¹⁶ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, 191.

tozás és szeretet tehát, amely az én R0-beli születésével együtt jött létre a szereplők közt, forrásává válik a továbbélésnek, vagyis az élet további növekedésének, keletkezésének.

A „valami kitermelődött” a „valami keletkezik” mondatára rímel. Az Rr – ami a regényírás síkján a lezárt rendszereket megnyitó, teremtő dimenzió – az elbeszélők élet-történetének síkján is hasonló funkcióval bír: kinyitja a „van” végérvényesnek tűnő állapotát, s lehetővé válik a lehetetlen: az élet folytatása. Valami kitermelődik, s ez a valami lesz az, ami kiszabadítja a szereplőket, ez lesz az, ami újra élhetővé (újra életté) teszi számukra az életet.

A kőszegi alreálból való kikerüléssel nyilvánvalóvá válik, hogy a kiszabadulás megtörtént, pontosabban: történik a szereplőkkel. „Egy pillanatra világossá vált a talaj alaprétégződése, amin éltem: a kimondhatatlan érzés, hogy mégis minden csodálatosan jól van, ahogy van”¹⁷ – fogalmazza meg Bébé az *Iskola a határon* híres zárójelenetében, a mohácsi hajóúton. Az élet folytatódni tud, Ottlik metaforájával élve, újra van hozzá „levegő”: „Pazarlás, nagy luxus, s ezért engedhettek meg magatoknak megint bármi csekélységet, potomságot befogadni, az emlékezetbe mélyen elraktározni, bármit, amit láttál, hallottál, ami történt körülöttetek, ha kedved tartja, nem-fontos dolgokat is tudóre szívni, mert volt hozzá levegőtök.” (Kiemelés: H. M.)¹⁸ Ez a visszakapott levegő a szeretet-éghajlat újateremtődésének következménye, amelynek a külső kiszabadulás csak egy látható, csodaszerű jele lett. A szeretet-éghajlat levegője a feltétele a megismerésnek és az emlékezetnek, bármilyen érdeklődésnek és kíváncsiságnak, így közvetetten az alkotásnak és a születő regénynek is. A szeretet révén visszanyert szabadság pedig nem elsősorban a valamitől való megszabadulást jelenti, hanem a valamire való kinyílást. Szabadságot arra, hogy az ember újra képes legyen látni és befogadni a világot, egszóval: képes legyen újra jelen lenni benne.

3. Buda

(3./1. A Buda mint szintézis)

„Visszakerültél hát Budára, ahol születél. Ez csoda volt. Megvolt a város; az elviselhetetlen és soha véget nem érő éveket elviseltd és véget értek. Az történt, hogy a négy, nem, a negyven – nem: a négyszáz év véget ért, elfogyott. Nehemiás próféta átkot szórt a népére, mert nem tartották észben az Úr csodáit, amiket értük tett. / Hát én, Both Benedek, észben tartom. 1926-ot írtunk, csoda volt, alig hihető.”¹⁹ Ahogy a regény első mondataiból is kitűnik, a *Buda* című regény (legalábbis annak első fele) a kiszabadulás, a túlélés és hazatalálás ünneplése, amelyben az origó tézise és a határ antitézise után valamiféle szintézis, teljesség körvonalazódik. A szülővárosba, Budára való hazatéréssel a két világ, a „cselédék” és a „parancs-

nokok” világa átjárhatóvá válik, ami addig elképzelhetetlen volt. Medve és Szeredy közös életterbe kerül Bébé családtagjaival, Évával és Júliával, s ami addig kétféle élet volt, az most összeolvad.

A szeretet mint rejtett létfeltétel a *Budában* – a számvetés és létösszegzés írói gesztusában – előtérbe kerül, sőt, tematizálódik, azaz: bizonyos értelemben bekerül az R1-be is. „A szeretet értékelődik át [...] – írja Forgách András a *Budáról*. – A személynek szóló szeretet: nem kellett, nem is lehetett, nem volt érdemes beszélni róla, esetleg eltagadni lehetett, pökhendien nem törődni vele, ám most [...] ezt az érzést immár nem lehet lecsupaszítani valamiféle filozofikus modorban [...]. Az élet nyelve lényegül át – visszafelé – ebben a hálaadásban.”²⁰ A *Buda* tehát nemcsak az „érzelmek könyve”²¹, hanem a hálaadás regénye is. A korábban tudattalanul ható szeretet-hát-tér most az elbeszélők figyelmének fókuszába kerül, s ez visszamenőleg is sok mindent újraértelmez a számukra: „...mi volt a szükséges valami, amit annak idején számba sem vettél, eszedbe sem jutott? Kellott az embernek, hogy legyen hová hazamennie. [...] Szeredy rohant fel a rekordokkal a Svábhegyre, Medve rohant mesélni Veronikának, én is elmondtam Évának, akinek fogalma sem volt, hogy a centiméterek vagy a szenzációs másodpercek mit jelentenek, mégis, bármely elért rekordomat igazán csak az ő mosolya és melegsége tudta hitelesíteni. Hilbert Kornél csillogó versenyeredményeihez ez az egy hiányzott: egy anya, akivel megoszsa örömét. Ha nincs kivel megosztani, az örömed is ellankad.”²²

A *Budában* az életeseményeknek a szeretett másik emberrel való megosztása a megismerés, az emlékezés és a megőrzés alkotói tevékenységének előfeltételeként mutatkozik meg. Végző soron a szeretet lehetősége és megélése lesz az alkotás feltétele. „Medve mindig elmondta neki [anyjának], amit tudnia kellett róla. *Megosztotta vele. Ettől vált a sajátjává*. Lehetett jelentéktelen apróság, bizonytalan tény, pontatlanul közölhető érzés, akármi: nem a tárgya, tartalma kellett annak, amit elmondott, hanem ez az anyjával való megosztása az akárminek. (Kiemelés: H. M.)”²³ A saját-élet tehát csak a másik ember által tud megtörténné, és az én számára is létezővé, valósággá válni.

A *Buda* fokozatosan feltáruuló szeretetfilozófiája különös módon kapcsolódik a két új szereplő: Márta és Lexi alakjához. A szerelmes (a majdani feleség) és a barát is részese annak a közös tudásnak, tapasztalatnak, ami a hajdani kiskadétkokat életre szólóan egymáshoz kapcsolta, holott egyikük sem járt a kőszegi katonaiskolába. Azonban Lexi egy másik helyen, Sopronban végezte el ugyanezt az iskolát, Mártáról pedig Medve „azt tartotta, hogy ez olyan lány, mintha végigjárta volna velünk a katonaiskolát, és nagy kár, hogy nem volt ott velünk csakugyan”²⁴ Ahogy Medve Lexiben, úgy Bébé Mártában ismeri fel azonnal ezt az eredendő összetartozást: „Azzal kezdődött ugyan-

¹⁷ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, 430.

¹⁸ OTTLIK Géza, *Buda*, 80.

¹⁹ OTTLIK Géza, *Buda*, 7.

²⁰ FORGÁCH András, *Hilbert Kornél („Lexi”) a világirodalomban = Ottlik Emlékkönyv*, Bp., Pesti Szalon, 1996, 350.

²¹ ERDŐDY Edit, i. m., 182.

²² OTTLIK Géza, *Buda*, 300.

²³ OTTLIK Géza, *Buda*, 56.

²⁴ OTTLIK Géza, *Buda*, 73.

is, hogy rögtön kitűnt, teljesen összetartozunk és senkihez a világon nincsen közünk, csak egymáshoz.”²⁵ „Amikor [Medve Lexit] 1926 őszén először meglátta a haranglábánál, a szépségében, a tartásában, a félmosolyában azonnal egy ősi, öröktől fogva meglévő mintára ismert [...]”²⁶ Márta és Lexi tehát – egy szójátékkal élve – „ugyanaz az Iskola”, mint Bébé és Medve.

Medve ennek megfelelően Lexivel próbál mindent megosztani, amit átélve a sajátjának tud, s mindent megértetni vele, ami számára fontos, tudatában annak, hogy: „Igazából csak azt lehet elmondani bárkinek, amit úgyis tud [...]”²⁷ Bébé esetében pedig „Márta az, aki a csodákat észben tartja, azok fő-fő számlálója: talán mert a csoda, a többlet valamiképp általa (is) történik meg, általa fogatik össze, s ez az összefogás talán nem más, mint a szeretet kötőanyaga, plazmája.”²⁸

A *Buda* metaregény: voltaképpen témája a *Buda* című regény (a festő-elbeszélő Bébé életében az *Abalak* című festmény) keletkezése, születése. A *Buda* látzólag folytatja és kiegészíti az *Iskola a határon* meséjét, cselekményét (s az R1 szintjén tartalmazza is az ide kapcsolódó szüzséelemeket), valójában azonban teljes egészében az elbeszélés nehézségeiről szól. A *Buda* tehát nem valami újat, nem új történetet próbál elmondani, hanem egy magasabb szinten kísérli meg közölni ugyanazt, s létrehozni egyfajta teljességet, „életünk gyarapodó műalkotását”. Ehhez a létrehozáshoz, ehhez az alkotói szintézishez kell a tapasztalati szintézis: „Hogy visszakerülni Budára miért volt csoda, és hogy a mohácsi hajóúton miért éreztem, hogy mégis minden csodálatosan jól van, ami van: ehhez nem elég, ami történt – hogy kibírtuk a kibírhatalan négyszáz évet, – hanem kell hozzá az előttevaló gyerekkorból tíz naptári esztendőnek a körülbelül negyvenezer felnőttkori év tartalmával felérő anyaga, sőt kell a tudása az eljövendő éveinknek is.”²⁹ Ez a mondat felfogható a *Buda* írói tervének is – persze sok ilyen programmondat van még, amelyek mind beleépültek a regénybe. Tudni, egyben látni a teljes „történetet”, azzal együtt, ami időben még az elbeszélő előtt van: ehhez kell az R2 személyen túli, magasabb nézőpontja, rálátása, és természetesen az Rr – „a még el nem készült dolgok számára.”³⁰

(3./2. *A Buda mint második éghajlatvesztés*)

A *Buda* második felében a szeretet-háttér jelentőségét a hiánya, az elvesztése rajzolja ki élesen és végérvényesen. Bébé felesége, Márta halála után – melynek életrajzi háttere Ottlik Géza feleségének, Debreczeni Gyöngyinek 1979-ben bekövetkezett halála – a regény egy szenvedéstörténet³¹ lenyomata, és ez a szenvedéstörténet annak a jelennek a végül egyedülivé váló témája, amelyben a regény íródik. A regény, amelynek írása elakad, amelynek szálai szétesnek, s amely – mint a csodákat számbavevő és számontartó végső életösszegzés – egészében folytathatatlanná válik Márta halála után. „Nagy vásznad, az Abalak összegzés lett volna, de a Márta-nélküliség talajának fejtelten zűrzavarában abbahagytad.”³² – fogalmazza meg az elbeszélő. – „Túl sok és túl súlyos a feledtetnivaló. Egy hideg, idegen világ ül a lelkeden, Bébé, folytatni a munkát csak meleg és meghitt, napfényes levegőben lehet.”³³ A regény szövegében egyre gyakrabban megjelenő rövid, dátumozott, leginkább naplójegyzetekre emlékeztető céduláknak visszatérő motívuma lesz a széteső gombolyag, gubanc, illetve a légszomj és fuldoklás, ami a cédulákat író Bébé alkotói-emberi válságát jelzi. Erről tanúskodnak a következő mondatok: „Ha nem tartod két kézzel tarka, többszínű szálból való gubancodat, a szavak már nem tartják helyetted. [...] Mikor elveszted őt [Mártát], kitűnik a rejtett munkahipotézis. Hogy csak egymáshoz van köztök igazán, senki máshoz. Nem boldogság, nem lányoló szerelem. Vadabb, szilajabb dolog. Akármilyen hiányát nem tudod tovább kézben tartani, két kézzel sem.”³⁴ „Két és fél éve írom mindennap ezeket a cédulákat. Mióta nincs kinek elmondani a dolgokat. Nem gyász, bánat van bennem, hanem fuldokló harag, hogy elvették tőlem ezt a lányt, az enyémet. Ezért nagyon megfizet majd valaki. Aki abbahagyta velem az úgynevezett »életem« folytatásához szükséges csodáit.”³⁵

Amivel Bébé az elbeszélés jelenében szembetalálja magát, az nem más, mint egy második éghajlatvesztés. Az élet (és a regény, a „gyarapodó műalkotás”) ugyanúgy folytathatatlanul válik, mint hajdan a katonaiskolába kerülés „fejvesztett zűrzavarában”.³⁶ A *Buda* szenvedéstörténetében még nyilvánvalóbbá válik, hogy mindaz, ami az elbeszélővel történik, csak a megosztás által tud igazán megtörténni lenni, sajátta válni. Csak a megosztás által folytatódhat az élet.³⁷ Amíg nem lehet megosztani, addig minden csak átmeneti, ideiglenes: „Élek itt ideiglenesen. Visszaélek.”³⁸ Ez az éghajlatvesztés súlyosabb az előzőnél, egyrészt azért, mert a veszteség itt a szeretett ember(ek) halálával véglegesnek tűnik, másrészt a saját-halál közelsége miatt, amely kérdéssé teszi egy újabb kiszabadulás lehetőségét. A *Buda* első részében megjelenő létteljesség-tapasztalat és szintézis-kísérlet szétesik, vagyis felülíródik egy újabb antitézissel, Márta halálával. A törés váratlan, s elmondható róla ugyanaz, ami az előző éghajlatvesztésről: „Most az előrejelzésed csődöt mondott. És egy életre meglazult benned. Az tör-

²⁵ OTTLIK Géza, *Buda*, 221.

²⁶ OTTLIK Géza, *Buda*, 38.

²⁷ OTTLIK Géza, *Buda*, 73.

²⁸ NÉMETH Marcell, „...megjegyzései egy csomó tájképvázlathoz hasonlatosak...” = Jelenkor, 1994/3, 276.

²⁹ OTTLIK Géza, *Buda*, 16.

³⁰ OTTLIK Géza, *A regényről*, 193.

³¹ ERDŐDY Edit, *i. m.*, 183.

³² OTTLIK Géza, *Buda*, 336.

³³ OTTLIK Géza, *Buda*, 259.

³⁴ OTTLIK Géza, *Buda*, 264.

³⁵ OTTLIK Géza, *Buda*, 334.

³⁶ V. ö.: OTTLIK Géza, *Buda*, 34.

³⁷ V. ö.: OTTLIK Géza, *Buda*, 55–57.

³⁸ OTTLIK Géza, *Buda*, 351.

tént, amiről előre biztosan tudta, hogy veled nem történhet meg.”³⁹

Hogyan lehetséges így tovább élni és tovább írni? Hogyan tud tovább nőni az a regény, amelynek az elveszett, de megtalált szeretet-éghajlatról kellene szólnia? Mindarról, amit Bébé felépített – az életéről és a születő festményéről –, kiderül, hogy nem végleges, nem végérvényes. Bekebelezi egy nagyobb rendszer, Márta halálával jön az újabb antitézis. Amíg a társ megvolt, „állt Buda még”⁴⁰. Amikor eltűnik, a Város (az élet, mint Város, a festmény, mint Város és a szöveg, mint Város) összeomlik.

(3./3. „Hamuját a malteromba?” – adaptált szövegek a Budában)

A fent említett összeomlásról, válságról tanúskodik Ottlik *Miért Buda?* című esszéje, amelyben a következőket írja készülő regényéről: „Buda. Elkezdem építeni 33 sort. Mert nekem folyton összedűlt. Amit éjjel raktam, reggelre leomlott. Magas Déva vára. Aki hozzám tartozott, most keverjem a hamuját a malteromba?”⁴¹

Az idézett mondat, a népballadára történő utalás előrevetíti a továbbélés egy lehetséges módját: a regényben Bébé Márta jelenlétének tudatával él tovább és fete tovább. Ezt a feloldást Bébének a *Buda* utolsó fejezeteiben leírt kegyelemszerű tapasztalata hozza meg, amelynek lényege, hogy Márta továbbra is van, megvan, létezik. Erről tanúskodnak a következő szöveghelyek: „Ha Márta nincs már meg, én pedig jövök-megyek a lakásban és hiánytalanul megvagyok: ebből az egyik nem lehet igaz. Vagy én vagyok csalóka látszat, vagy Márta halála volt pusztán hiedelem. – Ha kettőnkét egységként nézünk, például egy összetartozó emberpárnak, [...] csak közösen hiányozhatunk az ábrából, vagy közösen lehetünk csak meg benne.”⁴² „Éjfél után [...] hirtelen rávilágított bennem valami, hogy rendben van. Ő átmenetileg most nincs itthon, dolga van, ez a szabály, én csak csináljam addig is, s majd azután, majd ő is meglátja, ahogy lesz, de egyelőre ez a platform. Vele is rendben van ez így, ez az ábra.”⁴³ „Márta hiányát [...] az allúvium nem tűrte. Megszüntette. Feshetsz tovább, Bébé [...] nyugalommal a katasztrófában, Márta megvan. Megvan, hol? Valahol, valamiként.”⁴⁴

A feleség újfajta jelenlétének az életbe való integrálását az a regénybeli gesztus is jelzi, amivel Márta megőrzött naplójának gondolatait Medve átveszi a saját készülő kéziratába. A gesztus azonban nemcsak regénybeli: ahogy a *Budában* az író Medve Gábor adaptálja barátja feleségének naplórészleteit, úgy a *Buda* szerzője is hosszabb részleteket emel át készülő regényébe a meghalt feleség, Debreczeni Gyöngyi fennmaradt naplójából, s ezek az idézetek szövegszerűen megegyeznek a Medve által kölcsön vett Márta-szövegekkel.⁴⁵ Mindez felfogható egy olyan szimbolikus írói gesztusként, amely – hasonlóan Kőmíves Kelemen tétéhez – az alkotáshoz szó szerint nyersanyagként használja fel a szeretett ember hagyatékát, ahogyan emberi-személyes továbbéléséhez a társ újratereztett jelenlétét. Mert az Rr, a keletkezés, csak a szeretet éghajlata alatt lehetséges. A naplórészlet felvétele a regénybe, a Márta-szöveg adaptálása a Medve-szövegbe, s a Medve- illetve Márta-szöveg adaptálása a *Budába*: a „hamuját a malteromba” ősi rítusának megismétlése a regényírás szintjén. Olyan gesztus, amely a titokzatos Másik jelenlétét kísérli meg rögzíteni és véglegesíteni a maga eszközeivel, hogy e jelenlét által mégis megmaradjon a szeretet-éghajlat, s tovább működhessen az Rr, a keletkezés dimenziója.

A Márta-Gyöngyitől átvett szövegrész, hasonlóan Ottlik regényelméletéhez, szintén lét-, illetve inkább életértelmező modellek rendszerét vázolja fel – a modellek ugyanis a saját-élet határain belül érvényesek: „Tegnap arra gondoltam: az életnek számomra négy síkja van. Hétköznapi, vagy reális sík. Kötelesség, járás-keles, spórolás. [...] Aztán romantikus vagy boldogság-sík. Szerelmi rögeszmék, érzelmek, regények, csodás hangulatok. Nagyon bele lehet idegesedni, mert édeskevés köze van a valósághoz. [...] Aztán félelem- vagy veszély-sík. Ő, az nagyon undorító és megalázó. Adóhivatal, gégerák, népi demokrácia, közelállók halála tartozik ide – minden félelem. [...] A végső sík, az érthetetlen, az én halálom síkja. Ott minden elveszti a fontosságát: kincs, hír, gyönyör, félelmek – minden-minden. Ha arra gondolok, boldogtalannak se lehet lenni.”⁴⁶ Ottlik modelljeihez hasonlóan ezek is felülírják egymást: a hétköznapi síkját más megvilágításba helyezi a boldogság síkja, de a boldogság jelentéktelenné válik a félelem síkjáról nézve, a saját halál síkjának aspektusából pedig érvénytelenné válik az összes korábbi életértelmezési modell.

A kétféle modellrendszer persze nem feleltethető meg egymásnak, már csak azért sem, mert Márta-Gyöngyi inkább a pszichológia, Ottlik pedig a filozófia köréből veszi a fogalmakat modellrendszerének rögzítéséhez. Ennek ellenére a párhuzamosság – legalábbis a rendszeralkotó létértelmezés kísérletének szintjén – nyilvánvaló. A két rendszer találkozási pontja lehetne például az a sík, amelyet Márta a halál síkjának nevez, s amely nála a végső nézőpont, a legkülső rendszer. Ottliknál ennek megfelelője lehetne az R2-vel, amit ő „ürnek” hív: nála ez az a pont, ahol a személyes személytelenbe vált, vagyis ahol a személyes én nézőpontja megszűnik. Az én-aspektus megszűnése azonban ebben a rendszerben nem kap tragikus színezetet, mivel az R2 nem a végső modell. Felülírja az Rr, amely a modellek átjárhatóságának, a köztük való mozgásnak a biztosítója. Tehát nem a személytelen ír a mindent magába foglaló, legnagyobb és végérvényes rendszer, hanem a keletkezés, a teremtődés dimenziója. Valószínűbb azonban, hogy Ottlik létmodelljei (legalábbis az R0-tól fölfelé) ott kezdődnek, ahol Márta-Gyöngyi életsíkjai végződnek. Hiszen Ottliknál már az R0-nak is az a lényege, hogy létrejön az én néző része,

³⁹ OTTLIK Géza, *Buda*, 34.

⁴⁰ V. ö.: OTTLIK Géza, *Buda*, 310.

⁴¹ OTTLIK Géza, *Miért Buda?* = *Ottlik-émlékkönyv*, 314.

⁴² OTTLIK Géza, *Buda*, 335.

⁴³ OTTLIK Géza, i. m., 334.

⁴⁴ OTTLIK Géza, i. m., 336.

⁴⁵ L. *Ottlik Géza kéziratok hagyatéka*, „Kockás füzet” = Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fond 428., 35. doboz.

⁴⁶ OTTLIK Géza, *Buda*, 349–350.

amely személyes életét kívülről tudja látni, Márta-Gyöngyi síkjai pedig vállaltan a saját-élet keretei közt maradnak, s ennek megfelelően nem is létről, hanem életről beszélnek.

Ottlik a *Budában* továbbviszi a kettős elbeszélő *Iskola*-beli hagyományát. Bébé mellett itt is Medve a másik elbeszélő, a festő elbeszélő mellett ő a regényíró-elbeszélő, akinek kézíratai megjelennek a *Budában*. Márta naplórészlete regénytervként, lehetséges regényrendezőelvként épül bele a *Buda* szövegébe, illetve Medve *Buda*-beli szövegébe: „Medve legépelte, talán már betéve tudta az egész kézírásos szöveget, és szerette volna, Márta jóváhagyásával, beleolvasztani a saját Hilbert-kéziratába. Ez nem ment. Se átstilizálni, se végül összesen Márta két-három szavát kicserélni Medve regényírói hangjának megfelelőbbre, nem lehetett. Így hát – kicsit dühösen – felhasználta a dolog velejét: Lexi életét Márta négy síkján folytatta tovább.”⁴⁷ Medve tehát Bébé szerint nem szövegszerűen, hanem regényelméletként használja fel Márta modellrendszerét saját művéhez.

Nem véletlen, hogy Medve éppen Lexiről ír regényt. Hilbert Kornél árva, senkije nincs, így az ő élete történéseit – mivel nincs kinek elmondani – nem örzi senki. Medve regényírása Lexi életéről tehát megint csak egy szeretet-geisztusként fogható fel: az elmondva-megőrzés felejtésnek ellenszegülő, mintegy gondoskodó gesztusaként, amely egy másik ember életének megőrzésére irányul.

Medve regényrészleteit a *Budában* többnyire utalás-szerű, hivatkozott, kivonatolt vagy átírt formában kapjuk: általában a másik elbeszélő, Bébé idézi tartalmilag, illetve foglalja össze saját szavaival a Medve-kéziratokat. Szó szerinti idézésben csak egyszer halljuk a Medve-elbeszélő hangját: a (*A kézirat első változata, 1956. május-június:*) című fejezetben.

Medve szó szerint idézett regényrészlete ezzel a külön sorba szedett mondattal kezdődik: „Valami van.”⁴⁸ Szembetűnő, hogy a „valami van” az R2-modell tételmondata, s a szöveg további részei is mintha az ottliki regénymodelleket akarnák sajátos módon szemléltetni. A regény főhőse, Hilbert Kornél éppen ébred, s az ébredés tudatállapota vetíti elének visszafordított sorrendben a modelleket. Maguk az alvás és éberség közti tudatállapotok lesznek tehát a regénymodellek szemléltetői.

„Valami van. / Változás? Változatlan feketeség? / Valami mozdul. Fordul? Megszakad?” / A tenger odakint. Az éjszaka vége idebent. A szél.”⁴⁹ A lírai tömörségű szöveg a „csillagtávlat” szélsőségesen általános nézőpontjából indul, hogy aztán egyre közelebb érve válaszoljon arra a kérdésre, hogy mi is az, ami van. Ez a figyelem nem Hilbert Kornélból indul, hanem valahonnan nagyon távolról, s Lexi az a pont, ahová ez a figyelem-fókusz az ébredéssel fokról fokra közeledve visszatér. Csak a hatodik sorban jelenik meg a Hilbertre utaló személyes névmás: „bened”. A szöveg tagolása különálló sorokból bekez-

désekre vált át, és lassanként, fokozatosan – inkább csak mint lehetőség – megjelenik az R0 aspektusa: „Ezt még nem tudod. Egyelőre felébredtél valamire. Ámbár még fel sem ébredtél. [...] Még nem tudod, ki ébredt fel, még nem tudjuk, hol ébredtünk fel. Tudom, hogy én még nem ébredtem fel.”⁵⁰ Az egyes szám második személy után itt jelenik meg az egyes szám első személy, az „én”, de ez a későbbiekben nem tér vissza: a Medve-kézirat további részében Lexi többnyire mint „ő” szerepel, egyes szám harmadik személyben.

A tizedik bekezdéssel („Akkor felébred a fogoly a nógátásra...”⁵¹) jelenik meg a regényrészletben az, amit hagyományosan cselekménynek, történetnek nevezünk, s ezzel együtt az R1 (a konvencionális valóságértelmezés) modellje. A főhősben tudatosul, hogy mi vár rá, mit kell tennie ma, és rögtön összeütközésbe is kerül az egészen elhagyni még nem tudott R0 és R1 modellekkel: „Először is ébredjek fel. Először is rendezem el, ki vagyok, kik vagyunk, ki vagy – te, mi, ők, én? / És mi van?”⁵² A következő bekezdés már a visszafordíthatatlan ébrenlét állapotából adja meg a választ, s itt indul el a voltaképpeni történet: „Toronybörtön van. Tavasz jött megint, tizen-nyolc éve, vagy nyolc éve jön itt mindig új tavasz. Alszanak a népek, országok, városok, és fordul a szél, felriad a rab. *Vissza kell menned a világba, ahol Hilbert Kornél a neved.* (Kiemelés: H. M.)”⁵³ A szöveg itt azt az átmenetet szemlélteti (már a történet szintjén is), amelynek során Hilbert mint néző visszatér az ingyen mozi, vagyis a saját élete színpadára, s ott újra szereplővé válik.

A toronybörtön a nézői, szemlélődő létforma metaforája a maga magaslati fekvésével, stabilitásával és elzártágával. Ennek ellentéte a hajó, amelyre Hilbert a regényrészlet végén felszáll, s elutazik a „világba”. A hajó mozog, sodródik, instabil és kiszolgáltatott a természet erőinek – ez már a szereplő-lét világa, vagy egy másik ottliki metaforával élve: az ingoványra épült világ. Amikor a Medve-kézirat Hilbertje lejön a toronyból és alászáll a tengeren úszó hajóba, ott régi szerelme, Gordon Klári várja őt, aki a szöveg víziószerű atmoszférájában később Bébé anyjává, Évává változik át. Vagyis az élet-hajón, a szereplő-létben egy nő várja a főhőst, mint a tengerre szállás „tartozéka”.

Medve kéziratának története tehát ott kezdődik el, ahol Hilbert Kornél a néző-létből „leszáll” a világba, szereplővé válik élete ingyen mozijában, s ezzel együtt Medve regényében. Újra azzal a részével kezd élni, „amelyiknek neve, honossága, lakcíme van, s tesz-vesz, szerepel, ugrál a világban”.⁵⁴ A kéziratban szereplő Lexi hosszasan mérlegeli, hogy megéri-e ez neki, megéri-e elhagynia néző-léte megszokott biztonságát. Végül a „hajózni szükséges” parancsa győz, felidézve a *Buda* ingyen moziról szóló fejezetének mondatait: „Hát csináld tovább, Bébé, de ne felejtse el, hogy csak látogató vagy itt, néző. Ám ahhoz, hogy bármit csinálj, építs, teremts itt, hogy élj,

⁴⁷ OTTLIK Géza, *Buda*, 350–351.

⁴⁸ OTTLIK Géza, *Buda*, 288.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo.

⁵¹ OTTLIK Géza, *Buda*, 289.

⁵² Uo.

⁵³ Uo.

⁵⁴ OTTLIK Géza, *Iskola a határon*, 427.

ezt el kell felejtened. És ha elfelejtetted, ha nem őrzöd meg a kezdetedet, a kívülállásodat, utolér majd mindenféle istencsapása.”⁵⁵

Hogy mit is épített, teremtett a világban Lexi, s eközben miféle istencsapásai érték őt utol, azt mégsem tudjuk meg a kéziratból, csak nagyon vázlatosan. Bébé kommentárja szerint a történet, ami Hilberttel mint szereplővel elindult, s amit Medve kézírata az R1 modellje szerint rögzített, érdektelen, mivel eltávolodott, elidegenedett a főhős személyétől: „[Medve szerint] Hilbert Kornél hányattatásai nem érdekesek, mert pusztán a kort jellemzik, őt magát alig. A kor förtelmei mindnyájunkkal megtörténhetek volna: a történelem önmagát untilg ismétlő, lapos, elcsépeelt banalitásai csupán.”⁵⁶

Medve regénye Lexiről *mint regény* talán ezért bizonyult megírhatatlannak, s talán ez az oka, hogy – Bébé szerint – Mártának nem is tetszett a kézirat. Az idézett részlet nyilvánvalóan nem a Márta-napló életsíkjai szerint szerveződik. A fenti elemzésből kiderül, hogy ez a „kézirat” inkább egy olyan szövegekíséret a *Budában*, amely az ottliki valóságmodellekkel, illetve azok (*A regényről* című Ottlik-tanulmányban rögzített) elnevezéseivel, meghatározásaival játszik. Valószínűleg ebből fakad a szöveg erőteljesen szimbolikus, illetve elméleti karaktere, amely ellehetleníti regényként való megformálását. Mintha nem egy regényíró, hanem inkább egy filozófus vetette volna papírra ezt a részletet filozófiai rendszere szemléltetéseként.

Márta életértelmező rendszere akkor már inkább a *Budának* a gyász munkával átszőtt második felében érvényesül. Itt valóban nagyobb hangsúlyt kapnak azok a Márta-féle életsíkok, amelyek a regény első felében nem látszóttak jelentősnek. Megjelenik az elbeszélő, Bébé életének hétköznapi síkja (átmenetivé, feleslegessé vált mindennapi ténykedések), emellett nagy szerepet kap a boldogság-sík (mint az elvesztett Márta iránti szerelem síkja) és a félelem-sík (betegség, magány, félbeszakadt regény). A halál síkja – ami azonban itt nem a saját-halált, hanem Márta halálát jelenti – a *Budában* is mint „érthetetlen” jelenik meg, ami minden mást is érthetlenné, sőt, értelmetlenné tesz. A válságba jutott Bébé-elbeszélő tehát átmenetileg egy szűkebb rendszerbe kényszerül, mint az ottliki létmodellek rendszere. Úgy is mondhatnánk: visszazáródik a saját életébe, nem tudja azt kívülről, csak belülről látni. Csak az R1 marad.

A *Buda* utolsó fejezetében (*December 3 – HÉT ÓRA*) a hajnali utca látványától váratlan boldogság fogja el az elbeszélőt. Érzését analizálja: az érdeklő, hogy valóságos, jelenbeli érzés-e az átélt boldogság, vagy egy régi érzés emléke csupán. A kérdés az alkotás oldaláról merül fel Bébében: „...csak akkor festheted a látható világot, mikor megvan benne az a láthatatlan »több«, amit meg akarsz őrizni: olyasmi, mint boldogság (vágy, romantika, stílus, nosztalgia, nem alaptalan várakozás), vagyis amit épségben-egészen akarsz magaddal vinni a túlvilágra. Avagy: ahová majd szeretnél még visszajönni néha.

/ Emlékezetből akármilyen festő meg tud festeni látható boldogságot; jó festő láthatatlant is, ha kell. Te nem. A látvány sokféle »több«-jéből tevődő, szemmel nem látható boldogságot érezned kell ahhoz, hogy festve is éreztetni tudd, emlékekből összetenni nem elég.”⁵⁷ A keletkezés-létrejövés Rr-je tehát, ami nélkül a festmény/regény nem tud megszületni, enélkül a „több” nélkül egyszerűen nem tud működésbe lépni. Vagy talán ez a megmagyarázhatatlan, szavakkal csak körülírható „több” – maga az Rr? A fejezet során kiderül, hogy a váratlanul átélt „több” nem a múltban, hanem a jelen pillanattal keletkezett: „Az érthetetlen boldogság, ami ebben a napkeltét megelőző szürkületben elfogott, nem egy régi boldogság emléke volt. Nem emlék volt, hanem érzés – érzés a jelen pillanatban.”⁵⁸

Az Rr a lezárt rendszereket nyitja meg – s a többi modellek átjárhatóságát is ez a modellek feletti modell hozza létre. Az Rr a csoda, amit Both Benedek elbeszélő észben tart.⁵⁹ Az Rr az örök „mégis”, amely a tér-, idő- és okozatiság kategóriáit írja felül – akár úgy is, hogy a saját-élet korlátai közül szabadítja ki az ént: „Ha a halálom után vihetem magammal, amit még festeni szeretnék, akkor kezdjek bele nyugodtan: a munkám kényszerű megszakítása időnap előtt: nem fogja elpusztítani az egész meglévő nyersanyagomat.”⁶⁰ – ismeri fel Bébé. A megfoghatatlan és szabadító Rr érkezése a *Buda* utolsó fejezetének tanúsága szerint kegyelemszerű. Az Rr-nek tehát kegyelem-természete van. Non est volentis.

⁵⁵ OTTLIK Géza, *Buda*, 19–20.

⁵⁶ OTTLIK Géza, *Buda*, 292.

⁵⁷ OTTLIK Géza, *Buda*, 355.

⁵⁸ OTTLIK Géza, *Buda*, 358.

⁵⁹ V. ö.: OTTLIK Géza, *Buda*, 7–8.

⁶⁰ OTTLIK Géza, *Buda*, 357.